

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

Att skapa specialpedagogiska förutsättningar på gymnasiet

En kvalitativ intervjustudie om rektorers och specialpedagogers uppfattningar om organisering och genomförande av specialpedagogiska stödinsatser

Ljubica Simic
Specialpedagogiska programmet

Uppsats/Examensarbete: Att skapa specialpedagogiska förutsättningar på gymnasiet: en kvalitativ intervjustudie om rektorers och specialpedagogers uppfattningar om organisering och genomförande av stödinsatser, 15 hp
Kurs: SPP600 Specialpedagogiskt examensarbete
Nivå: Avancerad nivå
Termin/år: VT/2016
Handledare: Staffan Stukát
Examinator: Mona Arfs
Kod: HT16-2910-113-SPP610

Abstract

Syfte: Utgångspunkten för denna studie vilar på det faktum att samhällets snabba förändringstakt ställer nya krav på flexibilitet och ett livslångt lärande för god livskvalitet och anställningsbarhet hos alla medborgare (Lundqvist & Boman; Eurodike¹, 2014). De elever som avbryter sin gymnasieutbildning och lämnar gymnasiet utan slutförd examen riskerar att hamna utanför den ordinarie arbetsmarknaden.

Syftet med föreliggande studie var att utveckla kunskap om och förståelse för hur det specialpedagogiska stödet kan vara organiserat på en gymnasieskola samt att ta reda på hur organisering och genomförande av specialpedagogiska stödinsatser kan påverka elevhälsans möjligheter att stödja elever i deras utveckling mot uppnåendemålen.

Hur beskriver rektorer och specialpedagoger organiseringen och genomförandet av specialpedagogiska stödinsatser på gymnasieskolan? Hur görs specialpedagogerna delaktiga i arbetet med organiseringen av specialpedagogiska stödinsatser? Vilka uppfattningar har rektorer och specialpedagoger om elevhälsans samverkansmöjligheter och aktuella stödstrukturer på gymnasieskolan?

Teori: Studien utgår ifrån inspiration från den sociokulturella teorin, KASAM-teorin och dilemma-perspektivet.

Metod: Studien är av kvalitativ karaktär och bygger på intervjuer. Undersökningen omfattar åtta informanter, fyra rektorer och fyra specialpedagoger inom en kommunal gymnasieskola i Hallands län. Urvalet utgår ifrån tillgänglighetens princip.

Resultat: Studiens resultat visar att gymnasieskolan X pedagogiska verksamhet är organiserad i två ledningsgrupper: stora ledningsgruppen och lokala ledningsgruppen. Stora ledningsgruppen är framförallt ett forum för utveckling av verksamhetens strategier med fokus på skolans stödstrukturer, medan lokala ledningsgruppen syftar till att vara ett forum för diskussion främst för specialpedagogiska skolutvecklingsfrågor.

¹ Eurydike är ett nätverk som arbetar med att sprida information om EU-ländernas utbildningssystem.

Skolledningen kommunicerar specialpedagogens yrkesroll och arbetslagets autonomi tydligt. Specialpedagogen fungerar främst som kvalificerad samtalspartner och konsult till skolledning och skolans pedagogiska personal. Elevhälsan arbetar proaktivt och är också organiserad i två olika konstellationer per skolenhet, enhetens egen och en skolgemensam.

Elevhälsan samverkar med externa samverkanspartners i syfte att tidigt möta elevers behov av stöd. Inom de aktuella stödstrukturerna återfinns bland annat utvecklingslärarna och Akademi X som syftar till att möta aktuellt stödbehov hos gymnasieskolans alla elever. Dock anser vissa specialpedagoger i denna studie att Akademi X främst tillgodoser högpresterande elevers tillfälliga stödbehov. Lärarna tar stort ansvar för elevers aktuella stödbehov med specialpedagogens konsultativa stöd.

Nyckelord: Rektor, specialpedagog, specialpedagogik, sociokulturellt, KASAM, dilemma

Förord

Den här studien har kommit till i ett försök att visa på några exempel på organisation- och arbetssätt avseende stödstrukturer på en gymnasieskola. Frågor som har väckt intresset för studien har att göra med hur en skolas stödstrukturer kan organiseras för att tidigt möta elevers olika behov av stöd. Hur kan och bör dessa stödstrukturer se ut? Och hur ska vi agera för att räcka till och fullfölja vårt uppdrag?

Efter några år i tjänst inom det specialpedagogiska fältet som speciallärare och specialpedagog men även under specialpedagogutbildningen har jag kommit att tänka kring hur mycket vi specialpedagoger i grundskolan skulle kunna lära från våra kollegor på gymnasiet. Med insikten att vi alla gör vad vi kan för att tidigt upptäcka och åtgärda, behöver vi också ha bestämda och etablerade stödstrukturer. Det är en förutsättning för att vi ska lyckas med vårt uppdrag och eleven ska ges förutsättningar till god utbildning. Förutom att vara kvalificerad samtalspartner och göra noggranna utredningar handlar det många gånger också om att få igång en snabb samverkan och arbeta vidare med eleven i långa processer för att eleven ska finna studiemotivation.

Uppsatsskrivandet började tillsammans med en medstudent från kursen SPP610 men olika omständigheter i samarbetet kring arbetsprocessen gjorde att vi valde att fortsätta arbetet oberoende av varandra. Jag svarar således för arbetet och arbetsprocessen av denna uppsats självständigt.

Denna studie syftar till att försöka belysa den komplexa skolverksamhet specialpedagogen arbetar i. Jag vill tacka alla fantastiska skolledare och specialpedagoger som med sin tid, kunskaper och erfarenheter har ställt upp för mig, i intervjuer och möten, mina informanter rektorer och specialpedagoger på gymnasieskolan X.

Innehållsförteckning

Förord	1
Innehållsförteckning	1
1. Inledning	1
1.1 Syfte och frågeställning.....	3
1.2 Centrala begrepp	3
1.2.1 Stödstrukturer	3
1.2.2 Stöd.....	4
1.2.3 Särskilt stöd	4
2. Teoretisk ram	6
2.1 Teorier	6
2.1.1 Sociokulturell teori.....	6
2.1.2 KASAM-teorin	7
2.1.3 Dilemmaperspektivet	7
3. Litteraturgenomgång	8
3.1 Internationella policydokument.....	8
3.2 Styrdokument	8
3.2.1 Gemensamt för de olika skolformerna	8
3.2.2 Bestämmelser om stöd, särskilt stöd och åtgärdsprogram	9
3.2.3 Huvudman.....	10
3.2.4 Rektor och rektors ansvar	10
3.2.5 Elevhälsan	11
3.2.6 En uppgift för elevhälsan	12
3.2.7 Sammanfattning	13
3.3 Tidigare forskning.....	13
3.3.1 Inkluderande undervisning	13
3.3.2 Nyckelfaktorer för framgångsrika studier	14
3.3.3 Inkludering, ett dilemma	14
3.3.4 Pedagogiska modeller och strategier.....	14
3.3.5 EU forskning om särskilt stöd	15
3.3.6 Inkluderingsåtgärder och särskilt stöd	15
4. Metod	17
4.1 Urval och deltagare	17

4.1.1	Gymnasieskolan X	18
4.1.2	Beskrivning av informanterna	18
4.1.3	Bortfall	19
4.1.4	Etik	19
4.1.5	Intervjuguide	20
4.1.6	Datainsamling, genomförande och studiens tillförlitlighet	21
5.	Resultat och analys	23
5.1	Intervjuerna	23
5.2	1A. Skolans elevhälsoarbete och organisation	23
5.2.1	Gymnasieskolan X	23
5.2.2	Stora ledningsgruppen	23
5.2.3	Lokala ledningsgruppen	24
5.2.4	Specialpedagogens samarbete med rektor	25
5.2.5	Stora elevhälsoteamet	26
5.2.6	Lokala elevhälsoteamet	26
5.2.7	Samverkansformer	27
5.2.8	Fler kontaktytor för samverkan	27
5.2.9	Sammanfattning – 1A. Skolans elevhälsoarbete och organisation	28
5.3	2 A. Skolans rutiner vid övergångar	29
5.3.1	Bristande dokumentation – överlämningar	29
5.3.2	Överlämningar till Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan	30
5.3.3	Sammanfattning – 2A. Skolans rutiner vid övergångar	30
5.4	3 A. Organisation och arbetssätt avseende stödstrukturer	31
5.4.1	Hemmasittare	31
5.4.2	Programbyte eller avhopp	32
5.4.3	Flexibla stödformer	32
5.4.4	Skolrelaterad stress	33
5.4.5	Sammanfattning – 3A. Organisation och arbetssätt avseende stödstrukturer	34
6.	Diskussion och slutsatser	36
6.1	Bestämmelser kring elevers stödbehov	36
6.1.1	Forum för diskussion och kunskapsutbyten	37
6.1.2	Studiemiljöer	38
6.1.3	Specialpedagogiska insatser	39
6.1.4	Överlämningssamtalens kvalitet	40
6.1.5	Flexibla stödformer	41
6.1.6	Skolutvecklande arbete	43

7. Specialpedagogiska implikationer	45
8. Metoddiskussion	46
9. Förslag på framtida forskning	48
Referenslista.....	49
Bilagor	52
Bilaga 1. Missivbrev	52
Bilaga 2. Intervjufrågor till rektorer och specialpedagoger	53
Bilaga 3. Organisationsschema, Gymnasieskolan X	54
Bilaga 4. Gymnasieskolan X:s samlade elevhälsoteam	55
Bilaga 5. Kontaktytor för dialog och kunskapsutveckling	56

1. Inledning

Samhället genomgår stora och omvälvande förändringar inom många områden vilket innebär att traditionella gränser som vi känner igen dem suddas ut alltmer (Lundqvist & Bohman, 2008). Såväl samhälle som medborgare tvingas till nya anpassningar - till ett globalt samhälle med nya krav och nya förhållningssätt. Forskning om Informationssamhället i framtiden 2020-2040 visar att utbildning blir alltmer avgörande för hur människan och samhället klarar sig. De länder som vill hålla sig kvar på toppen kommer även fortsättningsvis att få se över sin lagstiftning, opinion, inte minst investeringar i forskning och utveckling samt utbildning som utgör samhällets drivkrafter och utvecklingsmöjligheter. I detta får utbildningssektorn en avgörande roll.

Oroande tendenser har uppmärksammats av många EU-länder i de skolavhopp från allmän- och yrkesutbildning på gymnasial nivå, vilket utgör ett problem för såväl individ som samhälle (Eurydike², 2014). Statistiken visar att de som främst hoppar av utbildningen tycks komma från socioekonomiskt utsatta familjer, men också att skillnaderna jämnar ut sig ju högre socioekonomisk status bland de som hoppar av allmän- och/eller yrkesutbildning har. Strategiska mål för Hälsa 2020-2040³ ligger inom de prioriterade områden och syftar exempelvis till att främja ett hållbart samhälle och social delaktighet (Folkhälsomyndigheten, 2015). Prioriterade områden för insatser omfattar bland annat undervisningsprestationer, anställnings- och arbetsvillkor samt social trygghet. Att integrera hälsoaspekter och arbete är mycket viktig för exempelvis skolframgångar och ökad produktivitet (Lundqvist, & Bohman, 2008).

För många individer innebär oavslutade studier stora problem då deras anställningsbarhet påverkas negativt (Eurydike, 2014). Det innebär även minskad produktivitet och stora kostnader för samhället. För att förhindra studieavhopp har yrkesutbildningarna kommit att användas som åtgärd för att motverka avbrutna studier. Mycket tyder på att många som väljer att hoppa av studieförberedande och yrkesinriktad gymnasieutbildning ofta återgår till en yrkesinriktad utbildningsprofil då de återupptar sina studier.

Enligt ett projekt finansierat av Europeiska socialfonden uppges orsaken till gymnasieelevers avhopp bland annat vara den psykosociala skolmiljön, elevers upplevelse av utsatthet och sämre bemötande från lärare samt bristande stöd under utbildningstiden (Ungdomsstyrelsen, 2013). Bristande pedagogiskt stöd och vuxenstöd anses ha negativa effekter på elevers skolmotivation. Ungas skolavhopp får ofta negativa och långsiktiga konsekvenser med låg anknytning till arbetsmarknaden. I en rapport⁴ från UNICEF Sverige (2014) framgår att den svenska regeringen även bör anta en holistisk ansats för att främja social inklusion och myndigheters samverkan.

I syfte att skapa utbildningsmöjligheter på olika nivåer förväntas gymnasieskolan samverka med såväl de obligatoriska skolformerna som med arbetsliv, universitet och högskolor samt samhället i övrigt (Skolverket, 2011).

² Eurydike är ett nätverk som arbetar med att sprida information om EU-ländernas utbildningssystem.

³ I september 2012 antogs ett nytt värde- och evidensbaserat policydokument av WHO:s 53 medlemsländer. Policydokumentet är en samling rekommendationer för hälsa. Huvudsyftet med policydokumentet är att förbättra hälsan för individer samt gynna befolkningens välbefinnande, genom Hälsa 2020 som fungerar resurs.

⁴ Alternative report from UNICEF Sweden re. the Swedish Government's 5th report to the UN Committee on the Rights of the Child Introduction.

Detta är numera ett krav för att eleverna ska få en utbildning av hög kvalitet men också möjliggöras utvecklingsmöjligheter för det livslånga lärande som har fått en alltmer central roll.

Vid införandet och tillämpningen av skollagen (2010:800) samlades också elevhälsan under ett paraply. Den nya reformen innebar att skolhälsovården med skolläkare- och sköterska, psykolog och kurator samt den specialpedagogiska kompetensen samlades under en paraplykonstellation i syfte att med samlade insatser öka såväl samverkan som det hälsofrämjande och förebyggande arbetet på skolan (Regeringens proposition 2009/10:165 s 276-277). Elevhälsan har en central roll i skolans arbete avseende elevers lika rätt till likvärdig utbildning. I elevhälsans uppdrag ligger att särskilt verka för att skapa högre förståelse för elevers olika förutsättningar för lärande och utveckling med utgångspunkt i att skolan aktivt ska arbeta för att anpassa krav, bemötande, stöd och aktuella pedagogiska planeringar till elevers förutsättningar. Dessutom skall elevhälsoteamets arbete vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet (Socialstyrelsen; Skolverket, 2014).

Skollagen föreskriver att utbildningen inom varje skolform ska vara likvärdig, oavsett var i landet den anordnas. Normerna för likvärdigheten anges genom de nationella målen. En likvärdig utbildning innebär inte att undervisningen ska utformas på samma sätt överallt eller att skolans resurser ska fördelas lika. Hänsyn ska tas till elevernas olika förutsättningar, behov och kunskapsnivå. Det finns också olika vägar att nå målen. Särskild uppmärksamhet ska ägnas åt de elever som av olika anledningar har svårigheter att nå målen för utbildningen. Därför kan undervisningen aldrig utformas lika för alla. Skolan har ett särskilt ansvar för elever med funktionsnedsättning (Skolverket, 2011 s 7).

Enligt Socialstyrelsen (2013) kan flera insatser komma ifråga då det gäller att tillgodose elevers behov av stöd. Särskilt väsentligt i processen är att informationsutbyte, kontinuerliga uppföljningar av genomförande och resultat sker. En systematisk och strukturerad verksamhet underlättar samverkan mellan olika huvudmän och verksamheter. Enligt Socialstyrelsen är den samverkan skolor har med socialtjänst och hälso- och sjukvård samt andra aktörer angelägen.

Vanligt förekommande hinder för god samverkan mellan aktörerna är oftast otydliga uppdrag och otillräckliga resurser eller att de samverkande kan ha orimliga förväntningar på varandra (Socialstyrelsen, 2013). För god samverkan mellan skolor och externa aktörer är skolornas ledningsnivå och verksamhet beroende av att i hög grad vara systematisk och strukturerad. Hälso- och sjukvården, socialtjänsten och skolan har olika uppdrag avseende ungas förebyggande- och behandlande insatser. Inom de olika verksamheterna förekommer även olika språkbruk och begreppsapparat, en betydande del av den myndighetssamverkan som förekommer inom och utom huvudmannagränserna. Regelsystemets krav på skolläringens och elevhälsoteamets arbete ligger i linje med att skolan har ”särskilt ansvar för elever med funktionsnedsättning” och att erbjuda elever det stöd de behöver för måloppfyllelse (Skolverket, 2011 s 6).

För att belysa detta fenomen kommer föreliggande studie att fokusera på att ta reda på vilka uppfattningar några rektorer och specialpedagoger har om organisationen kring och genomförandet av specialpedagogiskt stöd på gymnasieskolan X.

1.1 Syfte och frågeställning

Samhällens snabba förändringstakt ställer nya krav på flexibilitet och ett livslångt lärande för god anställningsbarhet hos alla medborgare (Lundqvist & Bohman, 2008). De elever som avbryter sin gymnasieutbildning och lämnar gymnasiet utan slutförd examen riskerar att hamna utanför den ordinarie arbetsmarknaden. Syftet med föreliggande studie är därför att försöka bidra till att utveckla kunskap om och förståelse för, hur det specialpedagogiska stödet kan vara organiserat på en gymnasieskola för att effektivt möta elevers stödbehov. Genom att lyfta fram olika händelser och dilemman i det vardagliga elevhälsoarbetet är förhoppningen att kunna synliggöra de hälsofrämjande och förebyggande processer som pågår i elevhälsans arbete (SFS 2010:800). Studien syftar till att försöka ta reda på vilka uppfattningar några rektorer och specialpedagoger har kring organiseringen och genomförandet av specialpedagogiska stödinsatser på gymnasieskolan X (Skolverket, 2011).

Hur beskriver rektorer och specialpedagoger organiseringen kring och genomförandet av specialpedagogiska stödinsatser på gymnasieskolan?

Hur görs specialpedagogerna delaktiga i arbetet med organiseringen av specialpedagogiska stödinsatser?

Vilka uppfattningar har rektorer och specialpedagoger om elevhälsans samverkansmöjligheter och aktuella stödstrukturer på gymnasieskolan?

1.2 Centrala begrepp

Nedan följer en beskrivning av begrepp som för denna studie anses ha central betydelse. Dessa begrepp handlar om förekommande stödstrukturer och specialpedagogiskt stöd i skolverksamheten som är föremål för denna undersökning. I en kompletterande telefonintervju har rektor B vid gymnasieskolan X godkänt min formulering av definitionen av nedanstående begrepp. Informanterna använder begreppet stödstrukturer under intervjutillfällena, varför det var angeläget att tydliggöra dess betydelse och användning i denna studie.

1.2.1 Stödstrukturer

I detta arbete förekommer begreppet stödstrukturer. Begreppet har använts av de deltagande informanterna vid undersökningstillfället. För att tydliggöra vad som avses med begreppet stödstrukturer har nedanstående definition formulerats. Informanterna har godkänt min förståelse av hur de uppfattar och använder begreppet. Det som i denna studie avses med stödstrukturer framgår av följande beskrivning.

Stödstrukturer avser de kontaktytor som utgörs av ett tvärprofessionellt team eller enskilda professioner i olika konstellationer avseende skolledning, skolläkare- och sköterska, psykolog, kurator och specialpedagog, verksamma inom skolan samt övrig pedagogisk personal och externa aktörer. Dessa aktörers gemensamma utgångspunkt syftar till att tillsammans verka för en holistisk syn och ett sammansatt arbetssätt som främjar det förebyggande och hälsofrämjande inre och yttre arbetet på gymnasieskolan X, inklusive Akademi X med dess stödstrukturer. Även skolledningens förhållningssätt och sätt att kommunicera, efterfråga och möjliggöra specialpedagogens konsultativa uppdrag räknas till stödstrukturen, då denna har en avgörande roll.

1.2.2 Stöd

I denna studie skall begreppet stöd ses som de extra anpassningar en lärare och övrig personal kan genomföra inom den ordinarie undervisningen. Stödet skall således vara av mindre ingripande karaktär. För extra anpassningar krävs inte något formellt beslut för att eleven skall erhålla stödinsatsen. En närmare definition av stöd och ledning och stimulans som ska ges i enlighet med 1 kap. 4 § och 3 kap. 3 § saknas i skollagen (SFS 2010:800). Enligt Regeringens proposition 103/14:160 skall som huvudregel elevers stödbehov tillgodoses inom ramen för den ordinarie undervisningen med resurser som lärare och/eller lärarlag tilldelats.

1.2.3 Särskilt stöd

I skrivande stund saknas definition av begreppet särskilt stöd. I denna studie skall särskilt stöd ses som insatser av en mer ingripande karaktär. Dessa stödinsatser är således inte möjliga att genomföra inom ramen för den ordinarie undervisningen av lärare och/eller annan personal (Regeringens proposition 103/14:160). För särskilt stöd krävs ett formellt beslut för genomförande av ansvarig rektor. Skillnaden mellan stöd och särskilt stöd är insatsernas omfattning och varaktighet.

Särskilt viktig är processen kring uppföljning och utvärdering av de effekter de särskilda stödinsatserna har haft för elevernas kunskapsutveckling och måloppfyllelse på gymnasieskolan X, uppger informanten Rektor B i en kompletterande telefonintervju kring begreppsdefinitionerna per den 25 juni 2016.

I Regeringens proposition 2009/10:165 står det att det inte är möjligt att definiera de förutsättningar som skall ligga till grund för att särskilt stöd skall utgå i skolarbetet till elever. Detta innebär att det för närvarande saknas en formell definition av begreppet behov av särskilt stöd.

I avsaknad av en definition av begreppen stöd och särskilt stöd talar Gerrbo (2012) om att kontextuellt och relationellt komplettera det allmänna uttrycket, elever i behov av särskilt stöd. Gerrbo menar att uttrycket borde förlängas med ett komplement som både placerar elever i behov av särskilt stöd i den skolorganisatoriska kontexten och som samtidigt ställer stödbehovet i relation till att alla elever erbjuds möjlighet till såväl delaktighet som lärande och utveckling.

Gerrbo menar att begreppet även borde omfatta *vad* eleven är i behov av, liksom frågan: *-i relation till vad*. Uttrycket kan således inte stå oberoende av sitt sammanhang utan utmynna i vad som förväntas *ske i* och *förväntas av* en organisation som skolan. Insatsens avsikt syftar exempelvis till att förebygga och reducera, övervinna eller i bästa fall avveckla skolproblematiska situationer och/eller dess oönskade effekter.

Liksom Gerrbo väljer Isaksson (2009) att beskriva målgruppen elever i behov av särskilt stöd. Enligt Isakssons definition är det den elev som har svårigheter i skolan och/eller i skolarbetet som anses vara i behov av särskilt stöd. Orsakerna till elevers stödbehov, kan variera menar han, men vanligtvis relateras behovet av särskilt stöd till att eleven riskerar att inte uppnå kunskapskraven och kunskapsmålen i kursplanen. Stödets form och omfattning lyfts i Salamancadeklarationen (2006) som i enlighet med detta skall svara mot elevens särskilda behov i varje enskild skola. Stöd och tjänster skall dessutom erbjudas elever kontinuerligt i den ordinarie undervisningsgruppen. Även Barnkonventionen (2009) erkänner barns rätt och rättigheter att utan diskriminering bli respekterad, lyssnad till och erhålla adekvat stöd under

utbildningen. Milerad och Lindgren (2014) definierar särskilt stöd med de stödinsatser som följer av rektors beslut att upprätta åtgärdsprogram. Rätten till stöd menar författarna, avser det tvärprofessionella teamets insatser.

2. Teoretisk ram

2.1 Teorier

I detta avsnitt presenteras den sociokulturella teorin grundat på den ryska psykologen Lev Vygotskys (1896-1939) idéer, KASAM-teorin samt dilemmaperspektivet. Denna teoriram kommer således att vara utgångspunkten vid tolkningen av det insamlade materialet. Valet av teorier och perspektiv är tillämpbara då informanterans utsagor kan kopplas till olika skolsammanhang med utgångspunkt i att informanterna i enlighet med Vygotskys sociokulturella teori ses som aktiva, sociala, kommunikativa och meningsskapande aktörer som utifrån KASAM-teorin (Antonovsky, 2005) medverkar till att skapa begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet i en komplex verksamhet som ofta kommer i konflikt med skolsystemets förmåga att möta elevers stödbehov (Nilholm, 2005; 2008).

2.1.1 Sociokulturell teori

Ur ett sociokulturellt perspektiv (Säljö, 2014) skulle kunskap kunna sägas vara kontextbunden. Människor handlar i praktiska och kulturella sammanhang i direkt eller indirekt samspel med andra, således kan mänskligt tänkande och handlande sägas vara situerat i sociala kontexter. Våra handlingar är styrda av kulturen och befintliga sociala regler. Vårt sätt att samspela, tänka och kommunicera är en produkt av den tid och den kultur vi lever i. Kunskapsbildning och utveckling sker genom att individer är sociala varelser som samspelar och interagerar med omgivningen genom aktivt deltagande i olika händelser.

Sett ur Leo Vygotskys idévärld befinner sig människan under ständig utveckling och förändring genom interaktion i olika samspelsituationer (Säljö, 2000). I det sociokulturella perspektivet måste individen ta aktiv del av sin egen lärprocess för att lära och göra framsteg (Strandberg, 2009). Således är resonemanget och tolkningen av verkligheten central. I mötet och i interaktionen, som senare används som resurser för att förstå och kommunicera i framtida situationer skapas nya insikter och mönster av central betydelse. Språkliga och intellektuella redskap är centrala inslag då det gäller att uppmärksamma hur dessa uppfattas och förstås i olika verksamheter samt i all mänsklig kommunikation och kunskapsbildning. De språkliga handlingarna blir således centrala uttryck för människans kommunikation då hon förutom att förmedla och därigenom också tillägna sig kunskaper också kan ge uttryck för sina känslor och värderingar (Bråten, 1998).

Enligt Vygotsky sker all psykologisk utveckling från ett gemensamt handlande där individen lär sig behärska dessa för att sedan kunna utföra dem själv (Säljö, 2000). Individens kunskaper, insikter och färdigheter är exempel på integrerade sociala praktiker. Individen använder kulturella redskap som en följd av att tänkandet är inbäddat i och ett resultat av dessa resurser (Säljö, 2014).

Alla som lär nytt behöver få tillgång till redskap som underlättar lärprocessen. I vårt samhälle finns det mängder med sådana som både hjälper oss att utvecklas kunskapsmässigt och att strukturera kunskaper (Strandberg 2009). Enligt Maltén (1997) förlitar sig Vygotsky på det starka samhället som erbjuder en skolmiljö med optimala förutsättningar för utveckling och lärande. Utifrån Strandbergs (2009) postmodernistiska tolkning lever vi i ett samhälle i ständig förändring som innebär att unga behöver använda och stimulera sin kreativitet. Om eleverna får möjlighet att vara med och påverka sin egen situation i skolan så gynnar det och förbereder dem inför vuxenlivet. Ett vuxenliv som kräver att de har förmågan att hantera många och snabba förändringar samt att kunna fatta nödvändiga beslut.

2.1.2 KASAM-teorin

Teorin om KASAM grundar sig på att KASAM används som ett mått på psykisk hälsa. Känsla av sammanhang (KASAM) förklaras som individens förmåga att hantera stress och problem. Faktorer som gör att vi lättare hanterar motgångar i livet är exempelvis jagstyrka, kulturell stabilitet och socialt stöd. Det är den förmågan Antonovsky (2005) kopplar till begreppet.

KASAM är ett salutogent förhållningssätt till alla livets motgångar och bygger på ett antagande om att en individ har en hög känsla av sammanhang i livet vilket ger bättre hälsa (Antonovsky, 2005). KASAM vilar på tre ben: begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet som tillsammans beskriver en individs förmåga att förstå och hantera sin tillvaro. Dessutom ser individen syfte och mening med att möta livets utmaningar som de kommer.

Enligt Antonovskys (2005) salutogena förhållningssätt bör vi söka efter friskhetsfaktorer hos de människor vi kommer i kontakt med i arbetet. Allt måste ses i ett sammanhang. Lika viktigt som att behandla sjukdom och symtom är det att fokusera på det friska i människan. Vid salutogen forskning läggs det stor vikt vid vilka faktorer som gör att människor förblir friska. Förklaringen var att vissa människor är mer motståndskraftiga mot svårigheter eftersom de upplever KASAM och därför tacklar problem lättare. KASAM används således som ett mått på psykisk hälsa.

2.1.3 Dilemmaperspektivet

Det centrala inom dilemmaperspektivet är uppfattningen om att det moderna utbildningssystemet står inför vissa dilemman (Nilholm, 2005). Utbildningssystemet utmanas med kravet på likvärdig utbildning till alla elever, oberoende av elevers olikheter och krav på anpassningar av undervisningen till dessa. Dilemmabegreppet är definierat som motsättningar i avsaknad av möjlighet till någon lösning. Dilemmat i skolans verksamhet menar Nilholm (2008) är att alla elever å ena sidan skall klara samma kunskapskrav men, å andra sidan skall undervisningen anpassas efter alla elevers olika behov och förutsättningar.

Det sociokulturella perspektivet har en central roll i dilemmaperspektivet. Det är också nödvändigt för att under vissa sociala och kulturella förhållanden förstå elevers interaktion, lärande och utveckling (Nilholm, 2008). Att kulturen förstås i vid mening är utgångspunkten i, ifråga om hur människan ser på världen och hur världen är beskaffad. I skolans värld innebär det att vissa värderingar oundvikligen kommer att skapa dilemman till följd av att de beroende på situation, kan komma att stå i motsatsförhållande till varandra.

3. Litteraturgenomgång

3.1 Internationella policydokument

1989 antogs FN:s konvention om barns rättigheter av FN:s generalförsamling. Konventionen är rättsligt bindande för alla medlemsländer (UNICEF, 2009). Barns och elevers rätt och tillgänglighet till utbildning och utveckling som följer av utbildning har utarbetats i FN:s konvention om barnets rättigheter, Barnkonventionen.

Konferensen om undervisning av elever med behov av särskilt stöd arrangerades av spanska regeringen och UNESCO i Salamanca 1994 (Salamancadeklarationen 2/2006). Syftet var att ta fram en handlingsplan som ger underlag för planering och vägledning för åtgärder i samband med genomförandet av Salamancadeklarationen. Dessa omfattar de principer, inriktning och praktik avseende undervisning av elever med behov av särskilt stöd.

I detta har FN organisationen och andra mellanstatliga organisationer fått en central roll i handlingsplanens utformning. Framförallt har FN:s standardregler om delaktighet och jämlikhet för människor med funktionsnedsättning en central funktion i utformningen av handlingsplanen. Genom att Sverige har undertecknat Salamancadeklarationen bekräftas därmed varje människas rätt till undervisning så som den har fastställts i allmänna deklarationen om de mänskliga rättigheterna, 1948.

I 1 kap. 4 § och 3 kap. 3 § skollagen (SFS 2010:800) står det att skolan ska erbjuda alla elever den ledning och stimulans de behöver för sitt lärande och sin utveckling. Huvudmannens ansvar vilar således på att resursfördelning, organisation och val av metoder och arbetsätt anpassas till verksamheten för att möta elevers skilda förutsättningar och behov. Regleringen avser elever som är i behov av särskilt stöd och elever som lätt når upp till kraven för godtagbara kunskapskrav. Skolan ska erbjuda elever utbildning utifrån elevens egna förutsättningar så att eleven kan utvecklas så långt som möjligt i enlighet med utbildningens mål. De eventuella skillnader som kan finnas i elevernas förutsättningar att tillgodogöra sig utbildning ska överbryggas med hjälp extra anpassningar och särskilt stöd enligt 9 kap. gymnasieförordningen (SFS 2010: 2039).

Enligt bestämmelserna i gymnasieförordningen kan elever utifrån sina individuella behov av stöd få individanpassad studiegång (SFS 2012:402). Enligt dessa bestämmelser kan en elev i gymnasieskolan under vissa speciella förutsättningar ha rätt till att exempelvis gå om en kurs. Samma bestämmelse medger att elever kan få ett individuellt anpassat program, få studera på ett reducerat program eller få anpassad studietakt, gå i specialklass samt i förekommande fall få studiehandledning på sitt modersmål.

3.2 Styrdokument

3.2.1 Gemensamt för de olika skolformerna

Elever i gymnasieskolan och gymnasiesärskolan tillhör inte till de obligatoriska skolformerna. Men de har i praktiken samma skyldighet avseende närvaroplikt i den avsedda utbildningen. Enligt 16 § ska elever delta i den anordnade verksamheten för den avsedda utbildningen, om eleven inte har uppgett giltigt skäl till sin frånvaro. Gymnasieskolorna är ålagda rapporteringsskyldighet avseende elevers närvaro till Centrala studiestödsnämnden, för elever som studerar på gymnasienivå. Grundregeln för att erhålla studiestöd är att studera på heltid (SFS 2012:109; SCN, 2012).

Om en elev avviker från grundregeln på grund av otillåten frånvaro, räknas det till skolk (CSN, 2012). Om CSN:s utredning fastställer att beslutsorsaken är skolk, riskerar eleven att få reducerat eller indraget studiebidrag. En elev kan antas ha avslutat sin utbildning om eleven uteblir under mer än en månad i följd på grund av ogiltig orsak.

Enligt § 4 kan en elev få ett individuellt anpassat program om utbildningen svarar mot ett nationellt program eller slutexamen samt beslutet fattats innan utgången av andra läsåret (SFS 2010:2039). En elev har i enlighet med § 1 också rätt att gå om en kurs en gång under förutsättning att eleven inte har fått godkänt betyg i kursen. Dessutom har eleven rätt att göra om gymnasiearbetet en gång enligt samma paragraf. När eleven har underkänt betyg i flera kurser under ett läsår och det finns särskilda skäl har eleven rätt att läsa om dessa kurser enligt § 2 Skollagen. Rektor beslutar om stödåtgärder efter att berörd lärare och elev yttrat sig ifråga om dessa 5 §. Rektor fattar beslut om reducerat program och fastställer det i åtgärdsprogrammet.

Enligt 7 § har huvudmannen rätt att besluta om förlängd undervisning för en elev, fördelat över längre än tre år, och på villkor att eleven läst ett reducerat program eller finns särskilda skäl för det (SFS 2012:402).

3.2.2 Bestämmelser om stöd, särskilt stöd och åtgärdsprogram

I det följande kommer nuvarande reglering avseende skolformen gymnasieskolan gällande stöd, särskilt stöd och åtgärdsprogram att redovisas. I enlighet med den nya skollagen (SFS 2010:800) har nya skärpta krav på elevers rättigheter och rätt till stöd att uppnå kunskapskraven i kursplanen skrivits fram. Särskilt ansvar har ålagts rektor att bevaka elevers kunskapsutveckling mot uppnåendemålen.

Det stöd och den stimulans som elever ska erbjudas i enlighet med 1 kap. 4 § och 3 kap. 3 § skollagen saknar en närmare definition. Detsamma gäller även det särskilda stödet i enlighet med 3 kap. 6-10 §§ (SFS 2010:800). Av förarbetena framgår att det i lagtexten inte har varit möjligt att definiera de förutsättningar som normalt ska ligga till grund för att eleven ska erhålla särskilt stöd. Istället ska åtgärdsprogram utarbetas om en elev riskerar att inte uppnå de kunskapskrav som minst ska uppnås eller uppvisar andra svårigheter i skolsituationen. Dessutom ska elevens stödbehov tillgodoses om eleven på sikt riskerar att inte nå upp till de kunskapskrav som minst ska uppnås.

I bestämmelserna om stöd i skollagens inledande kapitel står det bland annat att hänsyn ska tas till elevers olika behov och att elever ska ges den stimulans och ledning för att kunna utvecklas så långt som möjligt 1 kap. 4§ skollagen (SFS 2010:800). Enligt § 3 ska en elevs svårigheter i första hand lösas inom den ordinarie undervisningen. Om åtgärderna inte räcker till ska elever erbjudas ytterligare stöd benämnt med särskilt stöd enligt Regeringens proposition 2009/10:165 s 663. Dessutom ska elever som lätt når upp till målen erbjudas ledning och stimulans för att komma vidare i den personliga processen för lärande och utveckling. Utredning av elevs stödbehov och anmälan till rektor samt samråd med elevhälsan ska ske i enlighet med § 8 (SFS 2010:800).

För de ungdomar som ännu inte fyllt 20 år och som fullgjort sin utbildning har kommunen i enlighet med 9 § skollagen aktivitetsansvar. Kommunens aktivitetsansvar gäller även om den unge inte genomfört eller fullföljt den utbildning på något av de nationella program gymnasieskolan eller gymnasiesärskolan erbjuder. Detsamma gäller motsvarande utbildning. Aktivitetsansvaret omfattar det ansvar hemkommunen har för att de unga ska erbjudas lämplig sysselsättning. Sysselsättningen syftar till att de unga ska motiveras att starta upp eller återuppta en avbruten utbildning. Hemkommunen är dessutom ålagd att löpande under året hålla sig uppdaterad om skolplikt och sysselsättning avseende de unga som ännu inte fyllt 20 år (SFS 2014:1002).

3.2.3 Huvudman

Av skollagen (SFS 2010:800) framträder fyra centrala kategorier av huvudmannaskap. Dessa representeras av Sveriges kommuner, landsting, staten och enskilda fysiska/juridiska personer. Den vanligast förekommande formen av huvudmannaskap är fortfarande kommunen.

Enligt skollagen ansvarar huvudmannen för att utbildningen genomförs i enlighet med gällande bestämmelser i skollag samt aktuella föreskrifter och förekommande författningar. I enlighet med skollagen (SFS 2010:800) 2 kap. 2-8 §§ är en eller flera nämnder i kommunen ålagda att fullgöra kommunens uppgifter i enlighet med skollagen. Varje nämnd utgör en myndighet inom kommunen. Huvudmannens ansvarsområde omfattar bland annat, regeringsreformen, förvaltningslagen, tryckfrihetsförordningen, arbetsmiljölagen samt offentlighets- och sekretesslagen. Utöver lagarna skall huvudmannen dessutom följa styrdokument som exempelvis läroplanen. Huvudmannen är dessutom ålagd det systematiska planeringsarbetet vilket innebär planering, uppföljning och utveckling av utbildningen.

3.2.4 Rektor och rektors ansvar

I *Skolledaren i fokus* (2011) presenterar skolforskaren Gunnar Berg det spänningsfält inom vilket skolledarskapet har sin utgångspunkt. I rektors roll och uppdrag ingår att leda en komplex och starkt kunskapsorienterad organisation. Rektor är samtidigt chef och ledare. I rektors roll ingår att leda det pedagogiska arbetet på skolan och oftast är rektor också chef med personalansvar. Rektorn har det övergripande ansvaret för att med utgångspunkt i sitt uppdrag och styrsystemets principer leda skolan och eleverna i riktning mot ökad måluppfyllelse.

Enligt 2 kap. 9§ skall rektor leda och samordna det pedagogiska arbetet vid varje skolenhet. Vidare skall rektor särskilt verka för att utbildningen utvecklas. Med stöd i 2 kap. 10 § beslutar rektor om enhetens inre organisation och fattar beslut samt ansvarar för resursfördelning inom varje skolenhet efter elevernas stödbehov (SFS 2010:800).

De centrala kunskapsområden som präglar rektors vardag är således skolledarskap, skoljuridik- och myndighetsutövning samt mål- och resultatstyrning. I chefsuppdraget får rektorn en hierarkisk ordnad position i skolans organisation. Och som den främsta arbetsgivarföreträdaren har rektor både befogenheter och formell makt. Ledarskapet innebär en mer informellt tongiven styrning baserad på förtroendekapital bland dem hen leder.

Rektorn får enligt SFS 2014:458, lag om ändring i skollagen (SFS 2010:800) uppdra åt lämplig person, med tillräcklig kompetens och erfarenhet att fullgöra enskilda ledningsuppgifter och besluta i frågor avseende fördelning av resurser inom den egna enheten och till förmån för elevers stödbehov.

I chefsfunktionen är ”yttre effektivitet” enligt Berg (2011) det centrala och innebär att skolans styrning hamnar i fokus. I praktiken innebär det att rektor ansvarar för styrningen (uppdrag och regler kommuniceras till berörda) och uppföljning- och utvärdering av att aktuella direktiv efterlevs. Medan det pedagogiska ledarskapet bottnar i att rektor leder arbetet med skolarbetets ”inre effektivitet”, det vill säga arbetet med skolutvecklingsprocesser, elevers lärande- och kunskapsproduktion samt personalens kunskapsutveckling.

3.2.5 Elevhälsan

Skolhälsovården står under Socialstyrelsens tillsyn och vilar på medicinsk grund. I Socialstyrelsens riktlinjer för skolhälsovården står det att Socialstyrelsen anser att ”det är särskilt viktigt för skolhälsovården att uppmärksamma elever som behöver särskilt stöd, elevernas fysiska, psykiska och sociala arbetsmiljö samt så kallade livsstilsrelaterade hälsorisker. Det är angeläget att hälsoarbetet utförs i samarbete med elever, vårdnadshavare, övrig elevhälsopersonal och skolans pedagogiska personal” (Socialstyrelsen, 2004 s 20).

Elevhälsan fyller en viktig funktion i arbetet med särskilt stöd, elevers hälsa och skolmiljö (Törnsén, 2014). Enligt förarbetena till skollagen är elevhälsans mål att främja elevers lärandesituation (Regeringens proposition 2013/14:160). I 25 § skollagen, står det att skolan har skyldighet att erbjuda elever medicinska, psykologiska, psykosociala och specialpedagogiska insatser (SFS 2010:800).

Syftet med att samla elevhälsans kompetenser är att erbjuda elever ett samlat elevhälsostöd samt verka för att eleverna utvecklas positivt mot den aktuella utbildningens mål (Törnsén, 2014). Enligt skollagen ingår specialpedagogiska insatser i elevhälsans arbete. Arbetet ska resultera i beslut som omfattar specialpedagogiska insatser för elever i behov av särskilt stöd (Skolverket & Socialstyrelsen, 2014). Elevhälsans samverkan med undervisande lärare är därför av största vikt. Den specialpedagogiska kompetensen i elevhälsan ska präglas av adekvat utbildning för det specialpedagogiska uppdraget (Regeringens proposition 2009/10:165). Även samarbetet med vårdnadshavare har en betydande roll i utredningshänseende och skolans möjligheter att möta elevens behov av stöd (Skolverket & Socialstyrelsen, 2014).

Enligt Milerad och Lindgren (2014) kräver arbetet med ledning och styrning av elevhälsan ett systematiskt och systemorienterat förhållningssätt av rektorn. Med detta fokus på elevhälsan kan rektorn skapa goda förutsättningar för elevers måluppfyllelse och en stabil grund för god hälsoutveckling. I rektorsuppdraget ligger också att samordna och integrera elevhälsans samlade kompetenser i ett framåtsyftande och hälsofrämjande inre arbete. I elevhälsans uppdrag ingår att skapa en samsyn kring barn- och ungas olika utvecklings- och lärandeförutsättningar.

De diskuterar också rektors olika förutsättningar och handlingskraft. De menar att det har stor betydelse om rektor har arbetsgivaransvar över den samlade elevhälsan eller inte. Om rektor har arbetsgivaransvar, kommer rektor inte att riskera att hamna i en ekonomisk konkurrerande situation. Ramarna för utvecklingen av elevhälsans verksamhet är således rektors ansvar samtidigt som elevhälsan skapar förutsättningar för rektors pedagogiska ledarskap.

3.2.6 En uppgift för elevhälsan

Enligt Milerad och Lindgren (2014) ligger i elevhälsans uppdrag att uppmärksamma, utreda och åtgärda stress i skolrelaterade sammanhang. Elevhälsans förebyggande arbete syftar till att i samverkan med rektor, lärare och externa aktörer utreda orsaken till och åtgärda problematiken. Ett problem som har uppmärksammats är stress bland äldre elever. Framförallt flickor utmärker sig i undersökningar bli stressade av skolarbetet.

Enligt Egidius, (2000, s 232) kan stress definieras som ”yttre omständigheter som framkallar fysisk och/eller psykisk påfrestning eller skada”. Lundin (2016 nr 1), specialist inom barn- och ungdomsmedicin samt skolhälsovård, menar att all stress inte är ohälsosam. Däremot bidrar långvarig stress utan möjlighet till återhämtning till såväl ohälsa som skolrelaterade problem. Enligt Skolverkets attitydundersökning från 2012 uppger en stor andel gymnasieelever att de upplever konstant stress utan möjlighet till återhämtning. Exempelvis upplever flickor skolarbetet mer stressande än pojkar. Lundin menar att stress till stor del orsakas av skolans organisation och arbetsmiljö. Således bör elevhälsoteamets förebyggande arbete med fokus på stressrelaterade insatser ske på nivåerna organisation- grupp- och individ. På en övergripande nivå skulle den samlade elevhälsans arbete kunna fokuseras på exempelvis deltagande i planering av scheman, provscheman, lämpliga klasskonstellationer och raster.

Bähr (2015) hävdar att många elever upplever stark stress i skolan. Stressen försvårar för eleverna att lära nytt eftersom den gör att hjärnans aktivitet sänks. Stress är också en vanlig orsak till frånvaro. Bähr menar att högrepresterande elever, elever med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, AST eller dyslexi löper större risk att uppleva stark stress i skolan än övriga. I det förebyggande arbetet bör elevhälsoteamet inriktas på identifiering av stressorer hos elever och därefter arbeta för att anpassa skolmiljön. Det kan till exempel innebära att erbjuda enskilda elever stöd och strategier i syfte att lära sig hantera stressen samt begränsa högrepresterande elevers arbetsinsats i relation till upplevd betygsstress.

Bähr anser vidare att elevhälsoteamet i sitt förebyggande arbete behöver vara uppmärksam på om någon elev förändrar beteende och är observant på elevens förmåga att uppleva känslan utifrån Aron Antonovskys (2005) syn av sammanhang med hanterbarhet, begriplighet och meningsfullhet, KASAM⁵. Undervisningen bör vara utformad så att den uppmuntrar eleverna till ett dynamiskt tankesätt det vill säga att de får möjlighet att pröva sig fram utan rädsla att göra fel. På så sätt ökar hjärnans aktivitet och med en aktiv hjärna lär vi oss nya saker lättare. De högrepresterande eleverna bör erbjudas stöd i studieteknik för att lättare kunna begränsa sin arbetsinsats medan elever med AST behöver hjälp med strategier för återhämtning och vila eftersom de upplever stress i sociala sammanhang

⁵ Teorin om KASAM grundar sig på att KASAM används som ett mått på psykisk hälsa. Känsla av sammanhang (KASAM) förklaras som individens förmåga att hantera stress och problem. Faktorer som gör att vi lättare hanterar motgångar i livet är exempelvis jagstyrka, kulturell stabilitet och socialt stöd (Antonovsky, 2005).

3.2.7 Sammanfattning

Riktlinjer för barns och elevers rätt till utbildning och utveckling som följer av utbildning har tidigt slagits fast (UNICEF, 2009; Salamancadeklarationen 2/2006). Enligt bestämmelserna i skollagen och gymnasieförordningen skall elever tillförsäkras de förutsättningar de har behov av, då det gäller att tillgodogöra sig utbildning och med detta eventuellt *utökade* stöd överbrygga eventuella skolsvårigheter (SFS 2010:800; SFS 2012:109).

I det förebyggande och hälsofrämjande arbetet har elevhälsan en central funktion. Elevhälsans primära fokus i det proaktiva arbetet innebär samverkan med undervisande lärare, vårdnadshavare samt övriga aktörer inom som utom huvudmannskapet (Regeringens proposition, 2013/14:160; 2009/10:165; Milerad & Lindgren, 2014).

Rektor leder det pedagogiska arbetet och är chef med personalansvar. I rektors uppdrag ligger att samordna elevhälsans samlade kompetenser i det framåtsyftande och hälsofrämjande inre arbetet (Milerad & Lindgren, 2014). Elevhälsans uppdrag syftar till att skapa en samsyn kring barn- och ungas utveckling och lärandeförutsättningar.

3.3 Tidigare forskning

I det här avsnittet presenteras tidigare forskning kring specialpedagogiskt stöd i några svenska och internationella studier. Ett urval bland större undersökningar på Europa- och internationell nivå representeras av nedanstående undersökningar inom forskningsområdet.

3.3.1 Inkluderande undervisning

I en svensk studie⁶ av pedagogikforskarna Heimdahl Mattsson och Roll-Pettersson (2007) sammanställdes följande forskningsresultat kring elever i behov av särskilt stöd och deras möjligheter att delta i den ordinarie undervisningen. Studien är kvalitativ och ingick i ett större projekt på specialpedagogiska institutionen, dåvarande Lärarhögskolan i Stockholm, och finansierat av bland annat Vetenskapsrådet. Målet för det totala projektet var att beskriva skolsituationen för elever som, i varierande utsträckning, var eller hade varit i behov av särskilt stöd. I den aktuella studien koncentrerade sig forskarna på erfarenheter gjorda av 12 elever med läs- och skrivsvårigheter som då gick på högstadiet eller just gått ut grundskolan.

Undersökningen visar på två intressanta nyckelfaktorer som forskarna menar bidrar till utanförskap och försvårar elevernas lärandesituation (Heimdahl Mattsson & Roll-Pettersson, 2007). Forskarna konstaterar att eleverna i hög grad föredrar undervisning i ordinarie klass samt att de känner sig stigmatiserade av att lämna den ordinarie klassrumsmiljön i syfte att tillägna sig nödvändiga kunskaper i mindre grupp, under ledning av en annan pedagog. Forskarna menar att den specialpedagogiska kompetensen saknas i ordinarie undervisning samt synliggör den tysta segregeringen som döljs bakom klass, kön och etnicitet. Dessutom har även målinriktade lärare sina kompetensmässiga begränsningar samt klarar inte av att hantera förekomsten och komplexiteten i olika pedagogiska utmaningar. En annan slutsats är att sårbarheter bidrar till en ökad homogenitet i ordinarie klass, oftast är oroligt i smågrupperna och främst syftar till att förhindra att andra elever i klassen ska byta till annan skola.

⁶ Segregated groups or inclusive education? An interview study with students experiencing failure in reading and writing.

3.3.2 Nyckelfaktorer för framgångsrika studier

I sub-studien *Special needs students in higher education* från 2001 av pedagogikforskarna Krumsvik och Jones kartlades de framgångsfaktorer, som ledde till att gymnasieeleverna möjliggjordes högre utbildning, bland elever i behov av särskilt stöd. Studien genomfördes under åren 1998-2000 bland gymnasieelever som har blivit antagna till gymnasieutbildning med hjälp av undantagbestämmelser avseende inläringssvårigheter (Krumsvik & Jones, 2001). Norge har idag inte kvar samma undantagbestämmelesystem. Forskarna fann att elevernas insikt i den egna problematiken, högre meta-kognitiv kompetens, medvetenhet om starka och svaga länkar i relation till den egna lärandeprocessen samt ett realistiskt och pragmatiskt förhållningssätt har haft en positiv inverkan på elevernas studieframgångar. Dessutom har en bibehållen studiemotivation trots brist på specialpedagogiskt stöd bidragit till att eleverna lyckades med sina studier samt fortsatt vidare till högre utbildning.

Studiens resultat pekar på en trolig förekomst av elever i behov av särskilt stöd som till följd av bristande specialpedagogiskt stöd under gymnasietiden inte har fått rätt förutsättningar att söka till högre utbildning (Krumsvik & Jones, 2001).

3.3.3 Inkludering, ett dilemma

Specialpedagogikforskarna Kalambouka, Farrell, Dyson och Kaplan (2005) genomförde en metastudie⁷ kring ämnet inkludering. Studien omfattade 26 forskningsöversikter som tydligast belyser det aktuella problemområdet. Urvalet gjordes bland 7137 studier i ämnet genomförda under åren 1982-2003 och urvalsprocessen sköttes av flera forskare. Av resultatet framgår bland annat att det saknas en enhetlig definition av begreppet inkludering.

Forskarna kom fram till att det i studierna oftast saknades uppgift om eleverna var rumsligt inkluderade eller i vilken grad (Kalambouka et al, 2005). Resultatet pekar på att det finns skäl att tro att det blir fler negativa effekter för övriga klasskamrater om en elev med beteende-, känslomässiga- och sociala svårigheter deltar 100 procent i ordinarie undervisning, än enbart till viss del. Resultatet tyder på att många lärare känner oro för att inkludering, kommer att innebära en försämrad kvalitet av undervisningen för övriga elever. Forskarna menar att oron kan vara befogad om inte skolan anpassar sin verksamhet och organisation efter elevernas behov. Organisationen behöver vara flexibelt uppbyggd och anpassningsbar för att överbrygga konsekvenserna av beteende-, känslomässiga- och sociala svårigheter. Ämneslärare och elevassistenter behöver också få regelbunden utbildning för att adekvat kunna stötta eleven.

3.3.4 Pedagogiska modeller och strategier

I en amerikansk studie (2007) studerade forskarna Carter, Sisco, Melekoglu och Kurkowski elevers (i behov av särskilt stöd) studieresultat. Av studiens resultat framkommer att allt större krav ställs på den enskilda läraren. Krav på nya pedagogiska modeller och strategier för att möta alla elevers skiftande behov är strategier som den enskilde läraren ofta saknar. Konsekvensen av detta innebär att eleven i behov av särskilt stöd inte kan tillgodogöra sig undervisningen. Forskarna menar att lärare även behöver utveckla fler pedagogiska metoder som gör att samtliga elever kan tillgodogöra sig undervisningen. Forskarna har utfört en mindre studie där fyra elever i behov av särskilt stöd har erbjudits att arbeta tillsammans med en studiemotiverad klasskamrat som komplement till det ordinarie ämnesstödet.

⁷ The impact of placing pupils with special educational needs in mainstream schools on the achievement of their peers.

När studien utfördes hade dessa elever fortfarande tillgång till elevassistent, ämneslärare och speciallärare. I resultaten redovisas att de deltagande eleverna minskade sin kontakt med elevassistenten och ersatte den med kamratstöd. De blev också aktivare i lärprocessen, dock förbättrade endast två sina studieresultat.

3.3.5 EU forskning om särskilt stöd

I en forskningsöversikt framtagen av RAND Europe under ledning av professor Sheila Riddell och på uppdrag av Europeiska kommissionen och DG EAC⁸ presenterades följande forskningsresultat om särskilt stöd (Europeiska kommissionen, 2013).

I studien som är en del av forskningsprojektet Education and Training 2020 deltog 32 länder varav de flesta var EU:s medlemsländer utom Norge och Skottland⁹. Studien¹⁰ initierades 2011 och avslutades 2013.

Resultatet visar att skillnaderna i betygsresultaten är små mellan konventionella skolor och skolor för barn i behov av särskilt stöd. Emellertid erbjuder konventionella skolor social integration och bättre undervisning (Europeiska kommissionen, 2013). Studien tyder på att kontakt med barn med funktionsnedsättningar i en inkluderande miljö inte nödvändigtvis innebär att risken för marginalisering inte kan förekomma. Forskarna identifierade några nyckelfaktorer som kan utlösa mobbing. Exempel på dessa är bland annat fixering på objekt, att tänka högt och ekotal. Trots dessa svårigheter i den konventionella skolan är den rådande uppfattningen på Europeisk nivå att den gynnar barn i behov av särskilt stöd, eftersom risken för att lämna skolan med få eller inga kvalifikationer och utan jobbutsikter minskar.

3.3.6 Inkluderingsåtgärder och särskilt stöd

I en komparativ studie¹¹ under ledning av Professor Dr Idesbald Nicaise vid University of Leuven deltog 15 länder, 14 EU-länder och Norge. Studien gjordes på uppdrag av Europa kommissionen och DG EAC¹² under åren 2010-2012. Studien kring politiskt styrda inkluderingsåtgärder avseende specialpedagogiskt stöd för nyanlända omfattade i första hand gymnasieskolor (Europeiska kommissionen, 2013).

Studiens resultat visar att en mer övergripande utformning av skolverksamheten möter de nyanländas utbildningsbehov bättre än enstaka riktade åtgärder. Tillsammans med detta krävs politiskt styrda inkluderingsåtgärder för ett samhälle för alla. Detta är dock en utmaning som är krävande i form av tid, resurser och politisk vilja. Det skulle vara till fördel för skolsystemen att anamma mångfald som främjar de utvecklingsprocesser för utbildningsstöd till nyanlända.

Resultatet visar dessutom på att 48 procent var i arbete av de som lämnade skolan tidigt medan 52 procent var antingen arbetslösa eller stod utanför arbetsmarknaden år 2009 inom EU-länderna. Studenter som tidigt hoppar av skolan tenderar att ha en lägre socio-ekonomisk bakgrund, komma från socialt utsatta grupper eller riskgrupper samt vara migranter oftare än infödda.

⁸ Directorate - General for Education and Culture.

⁹ Kroatien och Slovakien deltog inte i denna studie.

¹⁰ Support for children with special educational needs (SEN).

¹¹ Study on educational support for newly arrived migrant children.

¹² The Directorate General for Education and Culture.

De nyckelfaktorer forskarna identifierade var att klassplacering utifrån spridning av akademisk förmåga, lågt ställda förväntningar, dålig interaktion- och sämre relationer mellan student och lärare hade en signifikant effekt på tidiga avhopp (Europeiska kommissionen, 2013). Dessutom anser många att de inte erhållit det stöd de behöver eller blivit lyssnade på. I vissa fall kunde tidiga avhopp triggas igång av skolans disciplinära rutiner som exempelvis avstängning. Sämre samspel med kamrater, som innebär isolering eller mobbing bidrar också starkt till tidigt avhopp. Undersökningen pekade på att tidiga insatser i form av språkstöd och lämpligt kartläggningssystem för bedömning av språklig kompetens hade betydelse för fortsatta studier.

4. Metod

Nedan beskrivs studiens planerade forskningsstrategi, urval och genomförande samt aktuella resonemang kring trovärdighet och etiska överväganden.

I föreliggande studie om hur elevhälsoarbetet kan vara organiserat på en gymnasieskola har jag undersökt vilka uppfattningar några rektorer och specialpedagoger har kring organisering och genomförande av specialpedagogiska insatser på gymnasieskolan X. För att nå fram till de mål som jag har ställt upp för min undersökning, har jag valt att göra en kvalitativ analys av insamlade data. Det resultat som redovisas i analysen handlar exempelvis om hur mina informanter uppfattar hur specialpedagogiska stödinsatser är organiserade och genomförs på gymnasieskolan X i syfte att stödja elever i deras utveckling mot uppnåendemålen i utbildningen (Kvale & Brinkmann 2014).

I den kvalitativt inriktade forskningen är syftet att beskriva eller tolka de eventuella teman som förekommer i den intervjuades livsvärld (Kvale, 2006; Patel & Davidsson, 2006). Analysmetoderna är verbala och intervjun används ofta som mätinstrument. Avsikten med att använda en kvalitativ ansats till undersökningen har varit att försöka uttolka och förstå olika fenomen. Den kvalitativa forskningsansatsen syftar till en djupare kunskap än om man använder sig av kvantitativa undersökningsmetoder. Ambitionen blir således att försöka förstå och analysera helheter. Till denna studie har empirin bestått av insamlat intervjumaterial. En nackdel med intervjumetoden är det omfattande intervjumaterialet som till denna studie innebär att såväl genomförande- som transkriberingsprocessen var ytterst tids- och arbetskrävande (Kvale & Brinkman, 2014).

Efter transkriberingen som genomfördes i fulltext lästes intervjuerna och de egna löpande anteckningarna mycket noggrant (Kvale & Brinkman, 2014). Meningskoncentrering innebär att långa meningar formuleras om till kortare där det centrala framträder koncist. Syftet med detta var att fastställa de meningsenheter som de uttrycktes av informanterna. Meningsenheterna som dominerade valdes ut, utifrån att de var representativa i hög grad. De utsagor som valdes ut för analys sattes in i en matris som var avsedd att användas under arbetet med meningskoncentreringen. Utifrån dessa tolkades sedan intervjusvaren så objektivt som möjligt, det vill säga utan fördomar samt tematiserades med utgångspunkt i hur jag uppfattar informanternas utsagor. Slutligen ställdes det frågor utifrån min undersöknings specifika syfte. Metoden innebär att informanternas utsagor kunde koncentreras till väsentliga innebörder. Efter kodningen blev textmaterialet föremål för en kvalitativ bearbetning och tolkning utifrån valda teorier och perspektiv för föreliggande studie (Patel & Davidsson, 2006). Målsättningen med den kvalitativa analysen av textmaterialet har varit att hitta mönster och teman. Därefter sammanställdes analysmaterialet som ligger till grund för resultatet.

4.1 Urval och deltagare

Undersökningen är begränsad till Hallands län och studiens fokus ligger på en gymnasieskola. Efter en första kontakt med informationscentrum, i för studien berörd kommun, fick jag kontaktuppgifter till en större gymnasieskola. Jag författade ett missivbrev (Bilaga 1) där studiens syfte tydligt framgick liksom att jag som forskare följer de forskningsetiska reglerna (Kvale & Brinkmann 2014; Trost, 2014).

Missivbrevet (Bilaga 1) skickades via mail till samtliga rektorer och specialpedagoger på gymnasieskolan. Därefter kontaktade jag skolan ånyo för att ta reda på hur de presumtiva informanterna ställde sig till deltagande i studien. Skolan meddelade att de var intresserade av

att delta och tider för intervju med de berörda bokades in. Studien omfattar åtta informanter, fyra rektorer och fyra specialpedagoger. Samtliga intervjuer utfördes under månaderna februari och mars år 2016. Den planerade urvalsmetoden utgörs av ett bekvämlighetsurval. Bekvämlighetsurval innebär att informanterna i denna studie är de som för tillfället är tillgängliga (Stukát, 2011).

4.1.1 Gymnasieskolan X

Gymnasieskolan X är en kommunal skola med cirka 1400 elever och cirka 200 lärare. Skolan har både högskoleförberedande program och yrkesprogram samt vuxenutbildning och är organiserad med en egen rektor och ett elevhälsoteam (Bilaga 4) vid varje enhet.

Tillsammans arbetar personalen i programarbetslag mot examensmålen. Genom att erbjuda ett sammanhang utifrån ämnesövergripande arbetssätt, projekt och möjligheter att utöva elevinflytande utvecklas elevers kunskap och färdigheter.

Som pedagog på skolan tillvaratar man och bygger på elevers tidigare kunskaper och erfarenheter med ett inkluderande förhållningssätt. Skolans ambition är att överföra grundläggande värden och främja elevers lärande och utveckling för att därigenom förbereda dem för att leva och verka i samhället och i ett större internationellt sammanhang. Skolans vision är att skapa motivation, lust och god självkänsla hos eleverna som ska bereda dem för en framtid i vilken de vågar engagera sig, ta ansvar och egna initiativ med kunskaper och färdigheter som de har förvärvat under sin studietid på Gymnasieskolan X.

4.1.2 Beskrivning av informanterna

Deltagarna i föreliggande studie består av rektorer och specialpedagoger. Rektorerna är mellan 40 och 60 år gamla och har vid tidpunkten för undersökningen cirka 1,5 till 10 års erfarenhet från rektorsuppdrag. Samtliga rektorer har genomgått Skolverkets rektorsutbildning. I nära samarbete finns specialpedagogerna som är mellan 30 och 55 år. Specialpedagogerna har vid tillfället för undersökningen mellan 3 och 10 års erfarenhet inom det specialpedagogiska fältet. Två specialpedagoger har yrkesexamen i specialpedagogik medan två är under utbildning vid tiden för föreliggande undersökning. I denna studie har kodningen av informanterna skett efter det samarbete och den enhet rektorer och specialpedagoger är verksamma inom. Rektor och specialpedagog är således presenterade med den kod som motsvarar programkoden för det program de verkar i enligt nedan (Bilaga 3):

Rektor A och specialpedagog A: Enhet A: El- och energiprogrammet, Fordons- och transportprogrammet och Gymnasial lärlingsutbildning.

Rektor B och specialpedagog B: Enhet B: Industritekniska programmet, Naturvetenskapsprogrammet och Teknikprogrammet.

Rektor C och specialpedagog C: Enhet C: Ekonomiprogrammet- och Samhällsvetenskapsprogrammet.

Rektor D och specialpedagog D: D: Introduktionsprogrammet.

4.1.3 Bortfall

Bland de flesta undersökningar förekommer bortfall. En vanligt förekommande fråga blir då var går gränsen för vad som ska anses tillförlitligt. Vid ett alltför stort bortfall kan resultatet snedvridas vilket medför att det kan bli svårt att avgöra vilka egenskaper just den gruppen har. Undersökningens exakthet blir därmed sämre än önskat (Stukát, 2011). I undersökningen skulle från början åtta personer delta, fyra rektorer och fyra specialpedagoger.

En rektor med specialpedagog från respektive enhet (Bilaga 3), i denna studie betecknade A-D med följande programtillhörigheter:

A: El- och energiprogrammet, Fordons- och transportprogrammet och Gymnasial lärlingsutbildning, enhet B: Industritekniska programmet, Naturvetenskapsprogrammet och Teknikprogrammet; enhet C: Ekonomiprogrammet- och Samhällsvetenskapsprogrammet samt enhet D: Introduktionsprogrammet.

Vid undersökningstillfället hade rektorn från enhet C fått förhinder att delta. Således deltog tre rektorer och fyra specialpedagoger i intervjuundersökningen. Bortfallet hanterades telefonledes och per e-mail genom en förfrågan om informanten istället ville besvara en öppen enkätfråga avseende organisationen kring specialpedagogiska stödinsatser inom sin enhet och skolan generellt. Informanten ställde sig positiv till att besvara enkätfrågan via sin specialpedagog per e-mail. En tänkbar förklaring till det interna bortfallet skulle kunna vara att informanten hade en stor arbetsbelastning. En bidragande orsak skulle kunna vara att jag inte kunde kompensera tillräckligt för att bli prioriterade bland ansvarsområden med högre prioriteringsgrad.

Enligt Stukát (2011) bör informanten vara starkt motiverad att delta och dessutom både ha välutvecklad förmåga och vana att uttrycka sig i skrift. Rektor C och specialpedagog C uttrycker sig båda med en välutvecklad språklig förmåga i tal och skrift.

Eftersom valet av den öppna enkätfrågan var central för denna undersökning kan det sägas att jag på förhand kunde sätta in informantens svar i matrisen för analys samt att informantens deltagande möjliggjordes på annat sätt än det från början avsedda.

4.1.4 Etik

All forskning ställer krav på forskningsetik (Vetenskapsrådet, 2011). Dessa krav innebär att ansvar och hänsyn visas mot dem som ingår i undersökningen och att deras integritet respekteras. Forskningen ska vara etiskt försvarbar. Forskningskravet innebär att forskning måste bedrivas om väsentliga frågor och om bland annat för att bidra till hur människor på ett rikare sätt kan utnyttja sina egna resurser.

Individskyddskravet innebär att forskaren inför varje undersökning måste ta ställning till om kunskapsstillskottet är tillräckligt stort för att uppväga de eventuella risker eller negativa konsekvenser forskningen kan få för dem medverkande (Vetenskapsrådet, 2011). Informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet är exempel på forskningsetiska krav som är underordnade individskyddskravet. I enlighet med informationskravet har skolledning och berörda specialpedagoger informeras om undersökningens metod, syfte och frågeställning.

För att uppfylla samtyckeskravet har en preliminär förfrågan om deltagande i undersökningen framförts av mig till tillgängliga informanter i telefonsamtal per den 2015-12-09 samt missivbrev (Bilaga 2) skickats till samtliga informanter i mitten av vecka 51, det vill säga i december 2015. Informanterna har dessutom tillfrågats om sitt deltagande i direkt anslutning till intervjuerna.

För att uppfylla konfidentialitetskravet har löfte om fullständig anonymitet till alla medverkande individer, gymnasieskola och ort lämnats (Vetenskapsrådet, 2011). Med fullständig anonymitet avses att de deltagande i undersökningen inte ska kunna identifieras i slutrapporten, arbetsmaterial eller spridas på annat otillbörligt sätt. Nyttjandekravet innebär att alla uppgifter som samlats in om enskilda personer endast får utnyttjas för forskningsändamål.

4.1.5 Intervjuguide

Till undersökningen har två intervjuguider (Bilaga 2) använts, en riktad till rektorerna och en till specialpedagogerna. För att få svar på mitt syfte och frågeställningar har intervjuguiderna utformats med en gemensam struktur för alla intervjuer. Intervjuguiderna (Bilaga 2) fick en profilering utifrån deras respektive profession (Kvale, 2006; Kvale & Brinkmann, 2014).

Jag ville också försäkra mig om att jag lämnade utrymme för att informanterna skulle kunna tolka frågorna utifrån personliga preferenser och erfarenhet (Trost, 2010). Intervjufrågorna hade en relativt låg grad av standardisering i syfte att lämna utrymme och möjligheter för respondenterna att fritt associera till den dialog de önskade föra med mig. Härigenom kunde jag försäkra mig om möjligheten att ställa följdfrågor och därmed öka validiteten. Intervjufrågorna grundades i tidigare inläst litteratur inom forskningsområdet i avsikt att svara på undersökningens syfte det vill säga, att försöka ta reda på hur organisering och genomförande av specialpedagogiska stödinsatser kan påverka elevhälsans möjligheter att stödja elever i deras utveckling mot uppnåendemålen i utbildningen så att de utvecklas så långt som möjligt.

I intervjuguiden (Bilaga 2) utformades två kategorier av frågor (Kvale & Brinkmann, 2014). Det ena hade för avsikt att spegla rektorers och specialpedagogers uppfattningar avseende organisationen kring och det andra genomförandet av specialpedagogiska stödinsatser på gymnasieskolan X. Den gemensamma strukturen för samtalen syftade till att underlätta analysarbetet av intervjumaterialet (Trost, 2010). Frågornas karaktär gjorde det således möjligt att fördjupa dialogen efter informanternas egna preferenser och tillät intervjun att anta den struktur den behövde. Båda intervjuguiderna innehöll relevanta frågor för studiens syfte och frågeställningar (Kvale & Brinkmann, 2014). Frågorna formulerades så att de skulle vara korta och lätta att förstå för en utomstående.

Därefter utförde jag fyra pilotintervjuer. I pilotintervjuerna deltog fyra personer från min arbetsplats. De deltagande informanterna i pilotstudien var två rektorer och två specialpedagoger (Trost, 2010). Syftet med att genomföra pilotstudien var att försöka uppnå en högre grad av validitet och reliabilitet genom att pröva hur informanterna uppfattade frågorna. Var frågorna svåra att förstå och besvara? Kunde vissa följdfrågor uppfattas som upprepning och av den anledningen förstås som svårtolkade eller onödiga? Informanternas svar i pilotundersökningen ledde till vissa justeringar för att förbättra intervjuguidernas kvalitet. Frågorna var till karaktären öppna vilket innebar att informanterna fick möjlighet att själva avgöra hur mycket de ville fördjupa sig i varje fråga.

4.1.6 Datainsamling, genomförande och studiens tillförlitlighet

I min studie kring elevhälsoarbetet har jag undersökt några rektorers och specialpedagogers uppfattning om organisering och genomförande av det specialpedagogiska stödet och hur det kan påverka elevhälsans möjligheter att stödja elever i deras utveckling mot kunskapsmålen. För att nå fram till uppställda mål för studien har jag valt att göra en kvalitativ analys av insamlad data. I detta syfte valde jag att spegla dessa informanternas uppfattningar via den kvalitativa forskningsintervjun (Kvale & Brinkmann 2014).

Reliabilitet och validitet är två viktiga faktorer vid undersökningar. Enligt Stukát (2011) syftar reliabilitet till att vara ett mått på giltigheten av det som avses att mäta, medan reliabiliteten avser mätinstrumentets exakthet. Mätinstrumentets exakthet (bilaga 2) blir då ett mått på noggrannheten hos mätvärdena. I undersökningar kan reliabilitetsbrister förekomma vid exempelvis osäkerhet vid urval av frågor, dagsformen hos informanterna, eventuell variation hos mätinstrumenten etcetera.

Med validitet avses en studies giltighet och i vilken mån det kan sägas att det som mäts eller undersöks är det avsedda (Stukát, 2011). Forskaren kan använda flera metoder och på så sätt kontrollera sina uppgifter på mer än ett sätt och öka undersökningens validitet.

Generaliserbarhet handlar om att kunna generalisera ett resultat om vissa villkor är uppfyllda, för en studie och från en studie, till andra (Stukát, 2011). Om stickprovet/samplet är korrekt genomfört kan de resultat från urvalet generaliseras från stickprovet till populationen. Generaliserbarhetens giltighet får man sedan diskutera, i förhållande till den tänkta populationen. Denna studie har en kvalitativ karaktär och kan därmed inte generaliseras. Eventuella resultat talar enbart för denna gymnasieskola vid tillfället för undersökningen.

Intervjuerna tog mellan 60-150 minuter i anspråk att genomföra. Intervjuerna ägde rum helt på informanternas villkor (Kvale, 2006; Kvale & Brinkmann, 2014). Informanterna bestämde tid, plats och lämnade samtycke till inspelning av samtalen. Samtliga intervjuer ägde rum på gymnasieskolan i lokaler som informanterna själva valde ut. Under alla intervjuer hade jag möjlighet att sitta ostört och föra en dialog med informanterna i lugn och ro. Nackdelen med intervjun som mätinstrument är att jag som forskare är hänvisad till informanternas villighet att besvara mina frågor. Intervjuns ramverk blir då särskilt central.

För att informanten skall känna sig bekväm i intervjusituationen har syftet med intervjun ånyo förklarats och det informerades också om de forskningsetiska reglerna som jag skulle förhålla mig till (Trost, 2010; Trost, 2014). Undersökningens utdragna process¹³ innebar att informanternas förståelse för min undersökning påverkades. Fördelen var att de inblandade hade möjlighet att prata med varandra och få tid att reflektera över de frågeställningar de hade fått information om. Medan en nackdel kunde vara att jag inte fick spontana svar av mina informanter. Alla informanter har dock lagt ner ett stort engagemang och mycket tid på att med eftertanke svara på mina frågor.

Intervjuerna var lättsamma och hade alla karaktären av en dialog (Trost, 2010). Ibland krävde situationen att jag avvek från min planerade struktur för att exempelvis ändra ordningen på frågorna eller ställa några fördjupande frågor för att säkert få svar på samtliga, för studien relevanta frågeställningar, och därmed öka studiens validitet.

¹³ Intervjuprocessen pågick under perioden 16 februari – 16 mars 2016.

Samtliga intervjuer registrerades både på dator och på mobiltelefon eftersom det gav mig möjlighet att fokusera på intervjun istället för att föra anteckningar. Jag använde mig av programmet Audacity för att registrera intervjuerna på datorn och appen Röstinspelaren till mobilen för att försäkra mig om att jag inte skulle råka ut för tekniska problem. Varje intervju transkriberades i fulltext direkt efter att den ägt rum.

5. Resultat och analys

Nedan följer en kvalitativ intervjuanalys av förekommande intervjuer med informanterna i denna studie, utifrån frågeställningarna: hur deltagande rektorer och specialpedagoger beskriver organiseringen kring och genomförandet av specialpedagogiska stödinsatser på gymnasieskolan X; hur görs specialpedagogerna delaktiga i arbetet med organiseringen av specialpedagogiska stödinsatser; vilka uppfattningar har rektorer och specialpedagoger om elevhälsans samverkansmöjligheter och aktuella stödstrukturer på gymnasieskolan?

5.1 Intervjuerna

I intervjuerna med informanterna förekommer utsagor som innehåller olika språkliga kvaliteter. Via analysen av intervjuerna i denna studie har jag försökt återge en så verklighetstrogen bild som möjligt av informanternas beskrivning med utgångspunkt i hur rektorerna och specialpedagogerna beskriver organisationen kring och genomförandet av specialpedagogiska stödinsatser på gymnasieskolan X.

Genom analysarbetet har tre kategorier som rymmer olika aspekter av detta fenomen vuxit fram. I kategori 1A förekommer utsagor där rektorer beskriver skolans elevhälsorarbete och dess organisation på två plan där såväl den stora- som den lokala ledningsgruppen finns representerade. I kategori 2A förekommer utsagor där rektorer och specialpedagoger beskriver arbetet med överlämningar kring elever i behov av särskilt stöd, samt i kategori 3A framträder informanternas utsagor ifråga om organisation och arbetssätt avseende skolans generella stödstrukturer.

5.2 1A. Skolans elevhälsoarbete och organisation

5.2.1 Gymnasieskolan X

Gymnasieskolan X är uppdelad på fyra olika enheter och varje enhet har en rektor och ett eget elevhälsoteam (Bilaga 4). På gymnasieskolan samlas de fyra olika enheternas elevhälsoteam till ett gemensamt, för att förenas under en tvärprofessionell paraplykonstellation utifrån gällande föreskrifter (Skolverket 2011; Regeringens proposition 2013/14:160; Socialstyrelsen, 2004).

I detta arbete kommer enheterna (Bilaga 3) att presenteras under beteckningen, enhet A-D enligt följande. Enhet A: El- och energiprogrammet, Fordons- och transportprogrammet och Gymnasial lärlingsutbildning, enhet B: Industritekniska programmet, Naturvetenskapsprogrammet och Teknikprogrammet; enhet C: Ekonomiprogrammet- och Samhällsvetenskapsprogrammet samt enhet D: Introduktionsprogrammet.

Gymnasieskolan X:s vision är att skapa motivation, lust och god självkänsla hos eleverna. Allt lärande har därför sin utgångspunkt i en helhetssyn med eleven i fokus. Eleven möts på sin nivå och med insatser utifrån sina särskilda behov i syfte att stimulera till lust för vidare studier.

5.2.2 Stora ledningsgruppen

Under införandet av en ny organisation av Gymnasie- och vuxenutbildningen, i för denna studie berörda kommun, har ledningen på gymnasieskolan X bildat en egen ledningsgrupp (Bilaga 3), i denna studie kallad stora ledningsgruppen. Den stora ledningsgruppen är en självständig arbetsgrupp som samlas under en paraplykonstellation och består av ett arbetslag

som utgörs av fyra rektorer från de olika enheterna på gymnasieskolan samt ekonomer. I ledningsgruppen diskuteras gymnasieskolans stödstrukturer på strategisk nivå. Stödbehovet planläggs långsiktigt med utgångspunkt i mottagande elevers behov av stöd. Stora ledningsgruppens främsta fokus ligger på den funktionella kvaliteten avseende elevernas utbildningsmål, samarbete och samverkan inom skolan och mellan skola och externa aktörer (SKOLSFS 2011:144).

I rektors uppdrag ligger att leda och samordna det pedagogiska arbetet vid varje skolenhet. Utsagorna nedan talar för att skolledningen på gymnasieskolan X organiserar och leder enheternas inre organisation och fattar nödvändiga beslut om resursfördelning kring elevernas stödbehov med utgångspunkt i 2 kap. 9§ (SFS 2010:800).

Rektor C: Sedan har vi en ledningsgrupp. Vi rektorer vi har ingen verksamhetschef längre här på skolan som vi har haft tidigare. Det är en ny organisation, så att vi betraktar oss också som ett arbetslag vi fem rektorer. Rektor A: Det är organiserat så här att vi har en stor ledningsgrupp där vi skolledare tillsammans med ekonomer sitter. Vi tar ju strategiska beslut /.../ som exempelvis den här veckan erbjuder vi elever som inte har nått sina mål att gå lovundervisning eller vilka studiedagar. Så har jag organiserat enheten. Rektor A: Vi försöker, hela tiden så utgår vi ifrån: vad har vi för elevgrupp vad har vi för behov både vad det gäller lokaler, särskilt stöd, möblemang, aktiviteter.

Utgångspunkten för stora ledningsgruppens (Bilaga 3) uppdrag ligger således i organisering och styrning av verksamheten i enlighet med rådande styrdokument (SFS 2010:800). Ledningens fokus är riktat på satsningar gällande lokaler, lärandemiljöer avseende psykosocial- och fysisk miljö samt aktiviteter i relation till hälsofrämjande och förebyggande elevhälsoarbete. Ledningens arbete omfattar följaktligen organisatoriska frågor, planering och strategisk kompetensutveckling. Planerade stödstrukturer organiseras och kvalitetssäkras på respektive skolenheten av specialpedagogen i nära samarbete med enhetens rektor.

5.2.3 Lokala ledningsgruppen

Under stora ledningsgruppen sorterar den lokala ledningsgruppen inom respektive enhet (Bilaga 3). Enligt nedanstående utsaga är den lokala ledningsgruppen organiserad bestående av teamledare, specialpedagog och rektor (SFS 2010:800). Genom teamledarna i lokala ledningsgruppen görs lärarna delaktiga i skolorganisationen. Teamledarnas funktion är således att i lokala ledningsgruppen vara representant för lärarna och samverka med ledning och berörda arbetslag. Skolans organisation kring stödbehovet vilar på idén om att skolans arbetslag skall vara självstyrande med stöd av specialpedagogens kompetens. I den lokala ledningsgruppen arbetas det framförallt med frågor som exempelvis rör arbete med schemapositioner och tjänstetillsättning men även skolutvecklande arbete i form av adekvat kompetensutveckling till all personal.

Rektor C: Det är teamledarna, specialpedagogen och jag som har ledningsmöten. Och det är tänkt att arbetslagen ska vara så självstyrande som möjligt. Rektor B: Specialpedagogen ingår i min ledningsgrupp här och det gör att då finns ju hela tiden det kunnandet med i de frågor och beslut som vi tar. Specialpedagog D: Tillsammans arbetar vi för att utveckla pedagogernas kunnande i bemötandet av elever. Rektor A: För att leda en sådan här verksamhet som vi har som tjänstetillsättningar till innehållet i utbildning givetvis till kurser, hur lägger vi upp, vilka studiedagar ska vi ha alltså det är sådana frågor som alltid ingår i en ledningsgrupp. Och i dem frågorna så finns ju specialpedagogen med liksom för att ha en helhetsbild och förståelse för vad är det som händer och vad är det för uppdrag är det som lärarna får till sig. Specialpedagog B: Och sen var då arbetet, det här var strukturen för hur vi skulle göra då och hur vi skulle tänka kring det här kvalitetsarbetet. Och sen arbetet, detaljarbetet sker ju då ute i arbetslagen.

Rektorernas utsagor tyder på att skolans specialpedagoger har fått en central roll i lokala ledningsgruppen. Rektorernas medvetenhet om den specialpedagogiska kompetensens betydelse för förståelsen av en tidig upptäckt av elevers svårigheter och rätt stöd har stor betydelse för hur specialpedagogens funktion används i skolans ledningsgrupp och på skolan generellt. Specialpedagogens roll skulle kunna beskrivas som navet i skolans organiserade stödstrukturer. Specialpedagogens uppdrag innebär att verka som konsult i såväl praktiska som (skol)kulturella sammanhang (Bilaga 5) och i direkt eller indirekt samspel med andra aktörer. Det kan således sägas att specialpedagogens tänkande och handlande är situerat i olika sociala kontexter som förekommer i skolans värld (Bråten, 1998).

Specialpedagogen stöttar rektor i att exempelvis upptäcka strukturer och skeenden i verksamheten för att lättare kunna planera stödet. Specialpedagogens funktion i ledningsgruppen är att vara ledningsstöd i specialpedagogiska frågor. I dialog som kommunikationsform kan specialpedagogen samtidigt föra både rektor och lärare till en djupare förståelse och sätt att se på elever och deras behov av utökat stöd (Bråten, 1998). Den specialpedagogiska kompetensen gör sig synlig i ledningsgruppen då strategiska beslut fattas kring skolans stödstrukturer. Specialpedagogiska stödinsatser höjer inte enbart kvaliteten på undervisningen för elever i behov av särskilt stöd, utan för alla elever på hela skolan. I citatet ovan ser vi exempel på hur ledningsgruppen med stöd av specialpedagogen har tagit beslut om ett kvalitetsarbete som arbetslaget sedan genomför i verksamheten.

5.2.4 Specialpedagogens samarbete med rektor

Specialpedagogens utsaga tyder på att det finns ett gott samarbete med rektor samt att ett gott samarbetsklimat och en tät kontakt har stor betydelse för specialpedagogens uppdrag och de stödstrukturer som berörs av specialpedagogens arbete (Proposition 2013/14:160). Det finns en ömsesidig förståelse för varandras roller och ansvarsområden samt för hur specialpedagogens kompetens bäst kommer till nytta i den dagliga verksamheten (Bilaga 5) på skolan. Det framgår tydligt att såväl rektor som specialpedagog prioriterar den tid de avsätter till diskussioner kring den dagliga verksamhetens dilemman och skolutvecklingsfrågor. Utsagorna tyder på att specialpedagogerna påverkas positivt i förhållande till sitt uppdrag.

Specialpedagog B: Ja, jag jobbar ju väldigt nära rektor och det är många frågor som vi diskuterar tillsammans då och väldigt många saker överlappar ju varandra så att säga. Så vi sitter ofta och diskuterar flera gånger i veckan, ibland varje dag om olika saker. Rektor B: Specialpedagogen som jobbar på skolan här, har ju med sig oerhört mycket kunskap som också givetvis smittar av sig till oss skolläda, så att det blir ju ömsesidigt. Rektor A: Specialpedagogens grunduppdrag är ju att vara konsult – inte speciallärare.

Rektorerna stödjer sina specialpedagoger i uppdraget och visar upp ett stort förtroende för specialpedagogernas kompetens och erfarenheter. Genom att specialpedagogrollen är så tydligt kommunicerad på hela gymnasieskolan tillvaratas specialpedagogens kompetens effektivare för att skapa bättre villkor och förutsättningar för elevers lärande och utveckling (Milerad & Lindgren, 2014; Proposition 2013/14:160). Gerrbo (2012) beskriver rektors delaktighet i skoladministrativa termer. Vanligtvis menar han förskjuts det operativa arbetet framförallt till lärarna i arbetslagen och särskilt ansvar läggs på specialpedagogen för de specialpedagogiska ärendena.

5.2.5 Stora elevhälsoteamet

Utsagorna nedan beskriver stora elevhälsoteamets arbetsätt. Elevhälsoarbetet på gymnasieskolan har en proaktiv karaktär med ett tvärprofessionellt team (Bilaga 4) under samma paraply för hela gymnasieskolan (Proposition 2013/14:160). Det tvärprofessionella teamet (Bilaga 4) består av följande professioner från alla enheter: specialpedagog, skolsköterska, kurator, skolpsykolog och rektor. Av utsagan framgår att stora elevhälsoteamet har fastställt nya och övergripande rutiner samt arbetsgång för elevhälsoarbetet på hela skolan. Av utsagan framgår att stora elevhälsoteamet har fastställt nya och övergripande rutiner samt arbetsgång för elevhälsoarbetet på hela skolan. Enligt specialpedagog A ägnas mycket tid åt att diskutera övergripande planer och rutiner för elevhälsoarbetets likvärdighet på skolans olika enheter i det stora elevhälsoteamet

Rektor B: Sedan finns det ju möten där vi har elevhälsoteamet och det är ju skolsköterska, kurator, psykolog, rektor och specialpedagog. Specialpedagog A: Det är mycket samverkan för att hitta en struktur för att det ska bli så bra som möjligt. Vi har ju jobbat fram [i den stora elevhälsan] egentliga rutiner för en arbetsgång för elevhälsoarbetet generellt på skolan. Det jobbade vi fram förra året. Specialpedagog D: Jag är anställd av rektor och jag är ensam anställd av rektor. Skolsköterskan och kuratorn är anställd av den biträdande gymnasiechefen, så jag har inte samma chef som kuratorerna och skolsköterskan.

Gymnasieskolans samlade elevhälsa leds dock av olika chefer. Skolsköterskorna, kuratorerna och skolpsykologen i elevhälsoteamet är anställda av den biträdande gymnasiechefen medan specialpedagogerna är anställda av rektorerna (Regeringens proposition 2009/10:165; Milerad & Lindgren, 2014). Av respondenternas utsagor går det att utläsa att det har förekommit vissa svårigheter i det samlade elevhälsoteamets arbetsprocess, men att teamet har överkommit svårigheterna och upprättat tydliga rutiner för gymnasieskolans elevhälsoarbete.

5.2.6 Lokala elevhälsoteamet

Enligt nedanstående informants utsaga går det att utläsa att enheternas elevhälsoteam (Bilaga 4) träffas återkommande en gång i veckan. Enligt informantens utsaga deltar rektor var fjortonde dag i elevhälsoteamets möten. Under mötet diskuteras aktuella elevhälsoärenden utifrån den berörda elevens unika situation, erfarenheter och eventuella önskemål med utgångspunkt i den gemensamma expertisens kunskaper (Törnsén, 2014). Elevhälsans fokus ligger på elevens hälsa i relation till att skapa förutsättningar för ett gott lärande och god utveckling. Expertisens samlade kunskaper och erfarenheter skapar möjligheter för en förbättrad skolsituation för gymnasieskolans elever. Även mentor och lärare bidrar till ökad förståelse för elevers skolsituation i aktuella elevärenden.

Specialpedagog D: Varje vecka samlas elevhälsoteamet /.../ det är fantastiskt att jobba med olika professioner. Det blir ju tvärprofessionellt och det är ju fantastiskt att man lär sig mycket av det själv. Specialpedagog A: Och sedan bjuder vi in personalen till EHT och så diskuterar vi tillsammans /.../ vem som gör vad och hur vi ska tänka och jobba. Specialpedagog D: Elevhälsoteamet har ju ett skarpt fokus på elevernas mående och pedagogik. Psykologen /.../ har stöttat mig i tanken att vi ska göra det här "Studiepaketet med extra anpassningar".

Enligt informanten sker det ett mycket gott kunskapsutbyte i det tvärprofessionella teamet, expertisen emellan (Milerad & Lindgren, 2014). Det aktuella behovet av stöd diskuteras liksom, strategier och arbetsätt som kan göra elevernas varierande svårigheter mindre synliga i lärandemiljöer. Skolpsykologen bidrar med psykologiska aspekter och perspektiv som konsult genom att stötta och stödja specialpedagogen i skolutvecklingsarbetet med Skolverkets: Studiepaketet med extra anpassningar (Skolverket, 2014).

5.2.7 Samverkansformer

Utsagan nedan representerar ett typiskt exempel på ett samverkansmöte i elevärenden som syftar till att skapa bättre förutsättningar för individens möjligheter att fungera i skolmiljö och tillägna sig kunskaper (Milerad & Lindgren, 2014). Tidiga insatser är oftast beroende av den samverkan skolan etablerar med andra aktörer, såväl inom som utom huvudmannagränserna. Samverkansformerna kan variera efter elevärendets dignitet och olika aktörer med representanter från exempelvis Barn och ungdomspsykiatri, BUP, Polismyndigheten och rättsväsendet, socialtjänsten och hälso- och sjukvården. Då tidigt insatta insatser kan gynna eleven är det av stor betydelse att planera samverkansmötet noggrant i syfte att möta elevens behov av stöd vars karaktär kan variera från att vara kopplad till elevens fysiska hälsa och/eller till att vara socialt betingat och påverka elevens studieresultat ogynnsamt.

Specialpedagog D: Men rektorn sammankallar till ett möte ett visst antal veckor innan sen så kommer ju dem myndigheterna med då som är involverade i eleven. Och då handlar det oftast om funktionen när eleven inte fungerar i skolan. Det är egentligen det som vi inte har som ansvar, som är utanför skolan, men som drabbar skolan. Det är då vi sammankallar för vi vill att skolmiljön ska fungera. Jag är inte helt för jag har jobbat inom Västbus innan vilket är lite liknande ide. Man skriker över gränserna så att säga man träffas BUP, Polis, SOC, skola annan sjukvård. Andra myndigheter samverkar kring en elev. Att göra det här för den här eleven.

Utsagan ovan vittnar om att skolans arbete främst syftar till att identifiera tänkbara insatser för att nå upp till önskvärda mål för eleven ifråga, ett uppdrag som skolan inte ensam kan hantera (Socialstyrelsen, 2013). Specialpedagogen ger flera exempel på aktörer som kan sammankallas till ett samverkansmöte i elevärenden. Sammankallande är rektor och målgruppen för samverkansmötet som arrangeras av skolan är de elever som är i behov av tidiga insatser och deras vårdnadshavare. Även de ungas fritid kan vara i fokus under samverkan med aktörer beroende på den enskilda individens behov av stöd.

5.2.8 Fler kontaktytor för samverkan

Av utsagan nedan framgår att det finns fler och olika kontaktytor (Bilaga 3, 4, 5) för den specialpedagogiska kompetensen. I exempelvis beredningsgruppen möts specialpedagogerna i ett forum för professionella aktörer med samlade spetskunskaper och erfarenheter. Dessa professioner är organiserade i olika tvärgående team på sina respektive skolor. Syftet med detta forum är att korsa organisatoriska gränser och möjliggöra för beprövad erfarenhet att utvecklas och utbytas parterna emellan (Bråten, 1998; Säljö, 2010; Säljö, 2014).

Specialpedagog D: Vi har ett nätverk, vi kallar det för beredningsgruppen och då är det alla specialpedagoger på gymnasieförvaltningen som träffas. Vi är nog 17 stycken tror jag. Där vi då diskuterar en del saker som kommer från förvaltningen och saker som från vår skola. Så roterar vi när vi är hos och mötet är hos oss, då äger vi halva mötet och får ta upp dem frågorna som vi står inför här hos oss och bollar lite med dem andra. Har dem samma problem eller har dem en lösning på vårt problem, så där då. Där träffas vi ett par gånger per termin. Och sedan är vi specialpedagoger här på skolan, vi träffas 1 gång i veckan, 1 timma och diskuterar kring olika frågor som uppkommit och olika enheter då. Och sedan så träffas vi faktiskt 1 gång i månaden tillsammans med (stora) elevhälsoteamet.

Dessa kontaktytor (Bilaga 3, 4, 5), men även skolans egna möten för specialpedagogerna samt stora elevhälsoteamet används av professionerna som en kunskapsbank i vilket utbyte av kunskaper och erfarenheter sker. Alla dessa kontaktytor baseras på ett aktivt deltagande och delaktighet för att främja det förebyggande och hälsofrämjande elevhälsoarbetet såväl lokalt som centralt.

5.2.9 Sammanfattning – 1A. Skolans elevhälsoarbete och organisation

Sammanfattningsvis talar informanternas utsagor för att deras uppfattningar speglar en tämligen välorganiserad specialpedagogisk verksamhet på gymnasieskolan X. Resultatet av intervjuerna visar på att gymnasieskolans stora ledningsgrupp samlas under en paraplykonstellation bestående av ett arbetslag av fyra rektorer från de olika enheterna samt ekonomer.

Utgångspunkten för stora ledningsgruppens uppdrag ligger således i organisering och styrning av verksamheten i enlighet med rådande styrdokument. Stödbehovet på skolan planläggs långsiktigt med utgångspunkt i elevers behov av stöd, i enlighet med 2 kap. 9 § (SFS 2010:800). Stora ledningsgruppens främsta fokus ligger på den funktionella kvaliteten avseende elevernas utbildningsmål, samarbete och samverkan inom skolan och mellan skola och externa aktörer. Planerade stödstrukturer organiseras och kvalitetssäkras på respektive skolenhet av specialpedagogen i nära samarbete med enhetens rektor.

Varje enhet har en lokal ledningsgrupp (Bilaga 3) som är organiserad med teamledare, specialpedagog och rektor (SFS 2010:800). Genom teamledarna görs lärarna delaktiga i skolorganisationen med uppdrag i lokala ledningsgruppen. Teamledarnas funktion i den lokala ledningsgruppen innefattar att lyfta frågeställningar och kommunicera med ledning och arbetslag. Skolans organisation kring elevers stödbehov bärs upp av självständiga arbetslag som med stöd av den specialpedagogiska kompetensen stödjer elever i behov inom den egna enheten. Den lokala ledningsgruppen sysselsätter sig med frågor som bland annat rör schemapositioner, tjänstetillsättning och skolutvecklingsarbete. Med andra ord, frågor som rör skolans möjlighet att stödja elevers utveckling mot utbildningens mål.

Samtliga specialpedagoger har förvärvat såväl legitimitet som mandat hos sina rektorer vilket gör det möjligt att utföra specialpedagoguppdraget inom enheten och övergripande på gymnasieskolan. Specialpedagogens roll är tydligt kommunicerad av skolledningen i enlighet med Lag (2014:458) att åt lämplig person med tillräcklig kompetens och erfarenhet uppdras att fullgöra enskilda ledningsuppgifter och besluta i frågor som avses i första stycket (SFS 2010:800).

Den specialpedagogiska kompetensen tillvaratas i verksamheten i det hälsofrämjande och förebyggande elevhälsoarbetet på skolan. Tillsammans arbetar ledning med specialpedagoger för att utveckla pedagogernas kunskaper i bemötandet av elever i behov. På gymnasieskolan X är det läraren som är ansvarig för eleven och till stöd för läraren finns en specialpedagog som utreder och planlägger aktuella elevärenden. Skolan erbjuder inte en-till-en undervisning men i den undervisande lärarnas tid ligger resurstid som de kan använda för att ge elever stöd att klara kursen.

Stora elevhälsoteamets (Bilaga 4) arbetssätt är proaktivt med en tvärprofessionell karaktär i vilket samtliga professioner samlas för att få en holistisk bild av, och diskutera stödbehovet på skolan (Proposition 2013/14:160). Enheternas elevhälsoteam arbetar också proaktivt men vissa förseningar förekommer då uppdraget tolkas som otydligt av såväl rektorer som specialpedagoger till följd av att verksamhetschefsposten inte är tillsatt. Elevhälsans centrala fokus ligger på elevens hälsa samt att skapa förutsättningar för ett gott lärande och god utveckling. Expertisens samlade kunskaper och erfarenheter tillvaratas för att förbättra skolsituationen för eleven.

Specialpedagogerna har förutom stora- och lokala elevhälsoteamet två kontaktytor till för erfarenhets- och kunskapsutbyten i den centrala beredningsgruppen och den egna specialpedagoggruppen (Bilaga 3, 4, 5) på skolan. Elevhälsoteamets professioner samlas dessutom i SIP¹⁴-möten kring enskilda elever och aktuella huvudmannagränsande- samt externa aktörer vid behov.

5.3 2 A. Skolans rutiner vid övergångar

5.3.1 Bristande dokumentation – överlämningar

Utifrån såväl rektor A:s som specialpedagog D:s utsagor kan det utläsas att överlämningssamtalen från avlämnande skolor varierar kvalitetsmässigt och att detta kan påverka skolans möjligheter att tidigt möta berörda elevers behov av stöd. Problematiken är generell och berör planeringen av skolans stödstrukturer men också lärarnas arbete med eleverna.

Rektor A: Ja, ibland hamnar man ju i bristande dokumentation. Det kan vara att elever och föräldrar önskar att det inte är någon dokumentation, då blir ju överlämningen utifrån det. Det är olika nyckelpersoner som jobbar oerhört aktivt med överlämningar och inte bara pappersdokumentation. En del specialpedagoger börjar redan i oktober året innan höra av sig till oss och då vet vi att den här eleven kommer hit och så har man kontinuerliga uppföljningar. Och sedan har man dokumentation som något som medföljer som anteckning bara, överlämningen får tala för sig själv. Ja, man får inte hela bilden. /.../ Så det är något som vi jobbar på inom förvaltningen. Specialpedagog D: Men jag får väl säga att överlämningarna i kommunen fungerar inte alls. /.../ Men för mig är ju att det kommer felfria elever hit och dem är perfekta. Så ser det inte ut i verkligheten. Men förväntningarna är så, när det inte är det, så blir det liksom UUP! Som att köra över en vägbula i vägen. Eller liksom ett hål i vägen, buum, buum, buum! Det blir sämre och sämre igen eftersom vi gör extra anpassningar som vi inte behöver dokumentera. Det finns ingen lag som säger det.

Orsakerna till varför samverkan mellan avlämnande och mottagande skola skiljer sig i kvalitet varierar. Detta är helt och hållet avhängt den avlämnande skolans organisation kring elevers byte av skolform. Enligt informanterna kan variationen bestå av varierande orsaker som exempelvis att vårdnadshavare och elev avböjer att lämna samtycke till att information lämnas ut från den samlade elevhälsan kring elevens stödbehov, till bristande (pappers)dokumentation kring elevers stödbehov och tidigare aktuella insatser. Det förekommer att överlämningssamtal ersätts med skriftlig dokumentation som rektor A i sin utsaga uttrycker det följer med eleven vid skolbytet som en anteckning.

Enligt specialpedagog D förekommer ofta bristande dokumentation kring elevers stödbehov, som inte stödjer elevers övergång till den nya skolformen. Variationen mellan överlämningssamtalens kvalitet är ett dilemma för skolans personal, då beredskap kan saknas för individens specifika stödbehov, till följd av att mottagandet eller överlämningen sker utan eller med bristande dokumentation (Nilholm, 2008).

Det finns dock även goda exempel på välplanerade och väl genomförda överlämningar enligt rektor A. Dessa överlämningssamtal sker enligt rektors utsaga professionsvis med personliga överlämningar och kontinuerliga uppföljningar på gymnasieskolan. Ytterligare en orsak till den varierande kvaliteten är att det inte finns någon gemensam arbetsgång för överlämningar inom kommunen.

¹⁴ SIP Samordnad individuell plan – ett verktyg vid samverkan för barn och unga: 0-18 år. I enlighet med 2 kap 7 § SoL och 3f § HSL skall det upprättas en individuell plan när en enskild individ har stödbehov av insatser med samordnande karaktär (Sveriges kommuner och landsting, 2014).

Specialpedagogerna använder därför olika personliga arbetsmetoder, vilket medför en ojämn kvalitet, på gott och ont. För att överlämningskvaliteten i framtiden skall bli likvärdig pågår ett skolutvecklingsarbete av en gemensam arbetsgång för överlämningsamtal på utbildningsförvaltningen. Enligt Socialstyrelsen (2015) är de vanligast förekommande hindren för god samverkan aktörernas otydliga uppdrag, otillräckliga resurser och de orimliga förväntningar aktörerna kan ha på varandra.

5.3.2 Överlämningar till Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan

Utsagan nedan vittnar om hur vissa av skolans samverkanspartner, i detta fall Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan i utredningshänseende vill ha tillgång till ingående information kring elevens stödbehov i samband med överlämningsmötet med skolan.

Specialpedagog A: Vi hade bjudit in till stormöte /.../ det var representanter från Arbetsförmedlingen och SYV-konsulenterna för hela Västsverige och Försäkringskassan. /.../ Försäkringskassan eller Arbetsförmedlingen kräver att man kan redogöra för sina behov av stöd i arbetslivet för det är där de kan komma in och hjälpa till. /.../ eleverna har blivit sin diagnos på något vis, eller blivit ställda till svars för den. Vi har tagit fram lite arbetsformer för hur de här mötena ska gå till och hur eleverna ska göras mer delaktiga och få visa vem man är som person och kanske mer av behoven. Det är intressant, det är ju vem är jag och vad behöver jag för stöttning för det här och det här?

Överlämningsmiljön uppfattar specialpedagogen är utelämnande för eleven som tvingas ta ansvar för att redogöra för sitt eget stödbehov. Elevens förmåga att kommunicera sitt stödbehov är således avgörande för överlämningskvaliteten samt ligger senare till grund för de insatser och åtgärder som kan komma ifråga från berörda myndigheter (Bråten, 1998). Enligt utsagan får eleven en framträdande plats i överlämningen på ett exkluderande sätt med den diagnos hen har. Specialpedagogen visar med ovanstående uttalande att det finns en inbyggd problematik i överlämningsprocesserna mellan skolan och övriga myndigheter.

Av utsagan framgår att skolan har fokuserat på att utveckla nya rutiner och arbetsgång avseende överlämningsamtal. I ovanstående citat talar specialpedagogen om hur det har tagits fram nya och förbättrade former för överlämningar där den enskilda individens styrkor och intressen lyfts fram med det aktuella stödbehovet för att underlätta övergången från skola till arbetsliv. Sett med Antonovskys (2005) syn på människans förmåga att förstå och hantera sin situation ges eleven bättre förutsättningar enligt ovan utgångspunkter.

5.3.3 Sammanfattning – 2A. Skolans rutiner vid övergångar

Sammanställningen av intervjuresultatet visar att elevers möjligheter att tidigt få stödbehovet tillgodosett minskar med att överlämningsamtalen från avlämnande skolor varierar i kvalitet. Problematiken är generell och berör planeringen av gymnasieskolans X:s stödstrukturer men också lärarnas arbete med eleverna.

Resultatet visar att den avlämnande skolans organisation kring elevers byte av skolform har stor betydelse för överlämningsamtalets kvalitet. Där det finns tydliga rutiner och aktiva specialpedagoger samt överlämningsansvarig specialpedagog är tidigt kontaktsökande, där har gymnasieskolans X större möjligheter att förbereda stödbehovet än annars. Ytterligare en orsak till bristande överlämning är att vårdnadshavarens och elevs samtycke saknas samt att endast skriftlig dokumentation ligger till grund för överlämning vid byte av skola och/eller skolform. Dessutom förekommer dokumentation av bristande kvalitet kring enskilda elever avseende extra anpassningar.

Det finns också exempel på välplanerade och väl genomförda överlämningsamtal av hög kvalitet samt täta uppföljningsmöten på gymnasieskolan X. Resultatet av intervjuvären tyder på att berörda specialpedagoger har reagerat på brister vid överlämningsamtal då andra myndigheter är mottagande part. Elever har i de överlämningsamtalen fått ett exkluderande och utsatt läge med sin problematik i fokus då de tvingas redogöra för sitt stödbehov utifrån sina möjligheter att kommunicera dem.

Utredningen ligger till grund för det stöd eleven kan få av berörda myndigheter som antingen är Försäkringskassan och/eller Arbetsförmedlingen. Dilemmat är den stora diskrepans som förekommer kring överlämningsamtal inom och utom kommunens gränser. Specialpedagogerna på gymnasieskolan X har lyft problematiken och följaktligen satt igång ett utvecklingsarbete av en kommungemensam arbetsgång kring överlämningsamtal på utbildningsförvaltningen i kommunen ifråga (Nilholm, 2005).

5.4 3 A. Organisation och arbetssätt avseende stödstrukturer

5.4.1 Hemmasittare

Av utsagan nedan framgår att specialpedagogens utredningsarbete kring elevers studiemotivation och andra komplexa svårigheter som påverkar elevens studieresultat och närvaro i skolan sker i långa processer. För att förhindra att eleven avbryter sina studier har specialpedagogen i exemplet nedan under en längre tid försökt ta reda på vad eleven är intresserad av och vilket behov av stöd eleven har. Syftet med utredningen är att hitta en lösning som skulle kunna fungera som motivationskälla till fortsatta studier och föra eleven vidare ut i yrkeslivet. Specialpedagogens utredning är avgörande för skolans och lärarnas möjligheter att möta elevens behov av stöd. Utan grundlig utredning skulle det vara omöjligt att ta reda på elevens stödbehov och därmed också omöjligt att vidta lämpliga åtgärder. Genom specialpedagogens utredningsarbete och relationsbyggandet skapas bättre förståelse och möjligheter att möta elever i behov av stöd i olika kontext (Strandberg, 2009; Säljö, 2014).

Specialpedagog D: Jag har haft en elev nu som har varit hög potentiell att bli hemmasittare med rätt diagnoser och rätt beteende och allt sånt och en trivsel som inte fungerar i skolan och då gjorde jag ju allt jag kunde i ett halvårs tid. Fråga, fråga så att jag till slut hade gjort mig den här bilden av vad hen skulle kunna tänka sig och gå och på så sätt flytta om. Hitta platser någon annan stans. Det är så vi gör för att inte få hemmasittarna.

Att erbjuda alternativa kurser och program är ett vanligt förekommande sätt att hantera problematiken med hemmasittare och eventuellt också studieavbrott hos elever på Gymnasieskolan X. Utsagan tyder på att specialpedagogen arbetar i långa processer för att finna en lämplig stödform som verkar motivationshöjande på eleven. Specialpedagogens engagemang kan ha bidragit till att påverka eleven i positiv riktning då specialpedagogen under en längre tid har engagerat sig i eleven och under tiden också sannolikt skapat en förtroendefull relation. Således kan relationen bidra till att elevens upplevelse av mening och sammanhang förbättras och i sin tur har en studiemotiverande effekt om och när eleven och specialpedagogen hittar en lösning som fungerar, exempelvis ett byte till ett annat för eleven intressant program (Antonovsky, 2005).

Effekterna kan innebära att eleven undviker att avsluta sina studier i förtid och minskar problematiken med svagare anställningsbarhet (Eurydike, 2014; Ungdomsstyrelsen, 2013). I förlängningen kan detta innebära en positiv och ökad produktivitet för individen ifråga. För

att förhindra studieavhopp har yrkesutbildningarna kommit att användas som åtgärd för att motverka avbrutna studier.

5.4.2 Programbyte eller avhopp

Om en elev trots det stöd som normalt ges i undervisningen inte når upp till kunskapskraven har rektor i sitt uppdrag rätt att vidta ytterligare stödåtgärder för att förhindra avhopp. I utslagorna nedan framträder flera exempel på stödåtgärder inom stödstrukturen.

Rektor C: Ja man kan strukturera om. Det kan jag göra som rektor i poängplaner och kurser vad som är lämpligt och elever som kanske ska bli duktiga i att svetsa. Ska vi fördjupa mer den metoden för att eleven kanske har svårt för andra delar och behöver den här delen av kurspaketet istället. De högskoleförberedande de är ganska hårt styrda det är inte mycket att spela på där egentligen. Ja det är en vanlig åtgärd särskilt i matte, matte 1, matte2 kör vi i matte 3 några som börjar få slitsamt då kör vi den ett helt år istället. Man går ner i tempo så är det ju då. Det är ofta 4 och 5 elever och så både från Teknik och Natur.

Med stöd av skollagen (SFS 2010:800) kan rektor individanpassa studiegången efter den enskilda individens behov av stöd. Uttalandena talar för att vissa kurser inom de högskole- och yrkesförberedande programmen kan bytas ut om det visar sig att eleven har uttalade svårigheter att följa den ordinarie undervisningen.

Inom de högskoleförberedande utbildningarna på gymnasiet är anpassningsmöjligheterna betydligt begränsade. Dock har rektorn möjlighet att starta upp och förlänga exempelvis matematikkurser efter behov. Ovan beskrivs hur elever från Naturvetenskapsprogrammet och Teknikprogrammet tillgodogör sig möjligheten att läsa om kurser. Om eleven skulle ha behov av mer omfattande insatser är en möjlighet att förlänga undervisningen under ett år. En annan lösning är att erbjuda annan lämplig studieväg i det fall eleven har påtagliga studiesvårigheter som märkbart försvårar elevens kunskapsinhämtning.

Skolans möjligheter att erbjuda elever adekvat utbildning utifrån elevens specifika förutsättningar är avgörande för i vilken mån eleven ges de möjligheter eleven har behov av för att kunna tillgodogöra sig kunskaper i enlighet med utbildningens mål. Dessa utgångspunkter är reglerade i 9 kap. gymnasieförordningen (SFS 2010: 2039).

5.4.3 Flexibla stödformer

De formella stödstrukturerna är en samlad resursbank skolan disponerar för att möta elevers behov av stöd i undervisningen. Nedan ger specialpedagogen exempel på en organiserad form av flexibelt lärande, Akademi X.

Specialpedagog D: Den samverkansform som jag kan tänka mig är att det finns något som heter Akademi X och då är det om man inte har betyg i en kurs så kan man söka i Akademi X då och då får man handledning och så får man en lärare som handleder en genom den kursen. Och då samverkar vi ju över hela gymnasiet, så den täcker ju in alla. Sedan har väl jag ju varmare man blir i kläderna så märker man ju att den delen är mest för de duktiga eleverna. Det är om man kommer utifrån och man kanske kommer in hit och på andra året och det är en kurs man inte har läst på tidigare gymnasieskolan. Så samverkansformer för särskilt stöd det skulle jag vilja säga det finns nog inte så mycket av det, det är min upplevelse.

Akademi X är en samverkansform som syftar till att fånga in de elever som är i behov av stöd i undervisningen. Eleverna som deltar i Akademi X undervisning får en egen handledare som har till uppgift att ta ett genomgripande ansvar för elevens lärande under kursens gång. Men samtidigt reflekterar specialpedagogen över de brister som finns i de flexibla former som

enligt hennes uppfattning inte möter de elever som har störst behov av stöd. Snarare riktar sig stödet till högpresterande elever som har behov av att läsa in kurser av olika anledningar.

Dessa elever har oftast bytt studieväg och/eller skolenhet. Enligt 2 kap. 9§ skall rektor leda och samordna det pedagogiska arbetet vid varje skolenhet (SFS 2010:800). Vidare skall rektor särskilt verka för att utbildningen utvecklas. Rektor ges mandat att med stöd i 2 kap. 10 § besluta om sin egen enhets inre organisation. Rektor fattar beslut och ansvarar för all resursfördelning inom sin skolenhet efter elevernas individuella stödbehov.

En annan flexibel stödförm är en skolgemensam resurs som utgörs av de utvecklingslärare som gymnasieskolan delar med grundskolorna i kommunen. Rektors utsaga talar för att det finns vinster med de delade resurspersonerna som har dubbel kompetens, men att det samtidigt är en beklämmande situation för rektor då chefskapet ligger hos annan centralt placerad person enligt specialpedagogens utsaga. Enligt skollagen (SFS 2010:800) skall rektor ges förutsättningar att individanpassa studiegången efter elevens enskilda behov av stöd.

Rektor C: Ja, vi har 5 olika personer men 2,5 resurser, utvecklingslärare. Jag skulle vilja ha dem mer knutna till skolan men de organiseras av en annan enhet. Och de jobbar över grundskolan. Det är väl bra att ha fötterna på båda sidor av arbetet sådär men det är klart man skulle vilja arbetsleda dem mer inom ramen för elevhälsoarbetet. Läroplanen är ju ganska tydlig med vad det ska innehålla men när man inte kan arbetsleda mot det, så är det ju svårt. Då har de en chef med en helt annan ide. Det är detta vi vill ha. Det är det vi ska.. [skratt].

Utsagorna tyder på att rektorns operativa ledaransvar försvåras med utgångspunkt i de mål och prioriteringar som görs och inte överensstämmer med rektors behov av att arbetsleda inom ramen för skolans egen elevhälsoorganisation. Som en konsekvens av dilemmat försvåras arbetet med att planlägga och effektivt möta reella behov av stöd hos eleverna (Nilholm, 2005; 2008).

Utmaningarna lärarna möter i undervisningssituationen blir också mer explicit uttalade. Informanternas utsagor tyder på att elevhälsans hälsofrämjande och förebyggande arbete blir svårare att genomföra optimalt. Bättre villkor med arbetsgivaransvar över centralt anställda resurspersoner skulle förbättra möjligheterna att möta stödbehovet. Enligt Milerad & Lindgren (2014) skulle skolledningen inte hamna i en ekonomiskt konkurrerande situation om arbetsgivaransvaret låg hos dem. Stärkt arbetsledningsansvar skulle öka såväl möjligheter som ge ökad frihet att organisera och skapa de förutsättningar för elever i behov av goda stödstrukturer inom den flexibla stödkonstellationen. Elevhälsans möjligheter att effektivare arbeta för att möta reella behov hos eleverna skulle sannolikt också öka med att rektorerna fick arbetsleda centralt anställda resurspersoner. Rektor kan dock med stöd i 2 kap. 10 § fatta beslut om enhetens inre organisation. Rektor har möjlighet att fatta beslut och ansvara för den resursfördelning som ligger inom ramarna för varje skolenhet efter elevernas stödbehov (SFS 2010:800).

5.4.4 Skolrelaterad stress

Stressrelaterade problem förekommer vid yttre påfrestningar som exempelvis vid gymnasieelevers ihärdiga strävan efter höga betyg. Enligt utsagorna upplever flickor på Naturvetenskapsprogrammet stress relaterat till högt ställda förväntningar och ambitiösa karriärplaner. Flickornas starka drivkraft och ambitioner i relation till den reella prestationen påverkar deras psykiska mående, kravnivåer och uppnåendemål. Resultatet tyder på att

elevhälsans arbete i mycket är proaktivt med stark fokus på elevernas mående (Socialstyrelsen, 2004; 2013; Skolverket, 2011)

Rektor C: Vi har en del elever, stressade flickor på Natur ska öka betygen, som har ett annat mående /.../ Det är alltså inte den intellektuella förmågan. Specialpedagogen och jag tittar på det specialpedagogiska stödet. Andra stödfunktioner vi får ta hjälp utav BUP /.../ och andra aktörer. Specialpedagog C: Det /.../ handlar väldigt mycket om prestationsångest och att man inte orkar. De där eleverna som driver sig själva så hårt. /.../ Jag skall och det skall, var så här och så här. Det ska gå spikrakt uppåt och så ska jag göra min läkarkarriär och så ska jag.. Även studieteknik och kanske struktur eller ta ned näha du kan inte göra allt på en gång. Nu börjar du här och så slutar du här och så går du och tränar.

Rektorns och specialpedagogens utsagor tyder på att stödbehovet från skolans sida hos främst flickor, handlar om att hantera stressbeteenden alternativt behandlande insatser. Om inte skolans resurser räcker till samverkar skolan med externa aktörer som exempelvis BUP. Stödet handlar om att skapa förståelse hos eleven för rimliga ambitionsnivåer, att på olika sätt anpassa och strukturera upp studierna samt ge utrymme för vila och återhämtning tillsammans med psykosocialt stöd av specialpedagog.

Enligt Lundin (2016 nr1) bör elevhälsoarbetet bygga på ett proaktivt arbete med fokus på att motverka stress. Elevhälso teamet skall enligt Lundin arbeta förebyggande på såväl organisation- som grupp- och individnivå. Lundin menar att elevhälsan kan delta i planeringsarbetet av schemapositioner, ta fram provscheman se över raster samt arbeta för att varje elev skall känna sig delaktighet i sitt skolarbete.

5.4.5 Sammanfattning – 3A. Organisation och arbetssätt avseende stödstrukturer

Resultaten talar för att specialpedagogens noggranna utredning och proaktiva förhållningssätt kan ge eleven fler uppslag och även öppna upp för andra möjligheter till fortsatta studier (SFS 2010:800). Vidare framgår att eleven kan finna studiemotivation i den långa utredningsprocessen tillsammans med specialpedagogen. Specialpedagogens förmåga att skapa ett positivt och uppmuntrande klimat kan gynna elevens studiemotivation, skolnärvaro och studieprestationer. Utsagorna tyder på att specialpedagogerna är samstämmiga när det gäller att finna en lösning på elevens skolsituation genom att utreda orsaken till elevens skolsvårigheter.

Oftast resulterar utredningen i att lämpliga alternativ erbjuds eleven som gör ett omval till en annan kurs eller annat lämpligt program som svarar mot elevens intresse. Rektor tillämpar sitt mandat avseende uppstart och/eller förlängning av vissa kurser i syfte att individanpassa efter berörda elevers behov. Framförallt kan dessa anpassningar vara aktuella för elever med uttalade skolsvårigheter. Anpassningsmöjligheterna är begränsade avseende de högskoleförberedande programmen, medan de yrkesförberedande är mer flexibla.

Det åligger rektor att i enlighet med 2 kap. 10 § fatta nödvändiga beslut om enhetens inre organisation i syfte att föra utvecklingen av det pedagogiska arbetet i riktning mot elevers olika förutsättningar och behov (Berg, 2011; SFS 2010:800). De stödstrukturer som finns på Gymnasieskolan X är Akademi X som erbjuder undervisning med egen handledare under kursens gång, dock riktar sig Akademi X i första hand till högpresterande elever som av olika anledningar behöver läsa in dessa kurser.

Informanternas uttalanden tyder på att det förekommer stressrelaterad problematik med prestationspress hos flickor inom Naturvetenskapsprogrammet till vilken den allmänna studiemiljön kan räknas som prestationsorienterad. Specialpedagogernas samverkansformer är huvudmannagränsande alternativt externa i de fall skolans eget elevhälsoteam inte kan möta elevens stödbehov. Specialpedagogen arbetar proaktivt och lägger mycket tid på att bygga på relationen mellan en trygg och kompetent vuxen och elev. Elevens förståelse för rimliga ambitionsnivåer, att reglera och strukturera upp studierna samt bidra med insikt i vikten av tid för vila och återhämtning är viktigt fokus för specialpedagogens arbete.

6. Diskussion och slutsatser

Utgångspunkten för detta arbete har varit att belysa befintlig organisation kring och genomförande av hälsofrämjande och förebyggande elevhälsoarbete med specialpedagogiskt stöd i fokus, på gymnasieskolan X.

Ovan beskrivna utgångspunkter har varit grunden för valet av de teorier som ligger till grund för min studie. De teorier och perspektiv jag har funnit som relevanta och som jag anser speglar mitt problemområde bäst är inspirerade av Lev Vygotskys sociokulturella teori (Bråten, 1998; Säljö, 2000, 2014), KASAM-teorin (Antonovisky, 2005) och dilemmaperspektivet (Nilholm, 2008).

Valet av teori och perspektiv grundar sig på att jag anser att de bäst synliggör de skolsammanhang människan har behov av att tillhöra, den meningsfullhet hon har av att erfara och den kontext hon befinner sig i. Dessutom kan såväl professionella yrkesutövare som vårdnadshavare och elever i skolans värld uppleva *hanterbarheten* vara ett dilemma. Berörda rektorers och specialpedagogers uppfattningar, kunskaper och erfarenheter har haft stor betydelse för tolkningen av intervjumaterialet som svarar mot bestämmelserna i gymnasieförordningen att elever skall tillförsäkras förutsättningar att tillgodogöra sig utbildning och eventuellt stöd för att överbrygga eventuella skolsvårigheter (SFS 2012:109). Huvudmannen svarar enligt gällande bestämmelser i skollagen för att utbildningen genomförs i enlighet med dessa. I skollagen står det att elevhälsans hälsofrämjande och förebyggande roll skall tydliggöras (SFS 2010:800).

6.1 Bestämmelser kring elevers stödbehov

De nya bestämmelserna i skollagen innebär för gymnasieskolan X att skolverksamheten skall anpassas så att de lagstadgade kraven kan tillgodoses (Skolverket, 2011; Regeringens proposition 2013/14:160; Socialstyrelsen, 2004).

Särskild hänsyn skall dessutom tas till elevernas arbetsmiljö i enlighet med den nya skollagen. Ansvar för att uppmärksamma och främja elevers lärandesituation åligger skolhälsovården (Skolverket, 2011; Regeringens proposition 2013/14:160; Socialstyrelsen, 2004). Rektor har en central roll i elevhälsans verksamhet inom det egna ansvarsområdet. Av min undersökning framgår att elevhälsan är en integrerad del av skolverksamheten på gymnasieskolan X. Skolledningen har arbetsledaransvar och ansvar för elevhälsan inom sin egen enhet. Av resultatet framgår dessutom att skolhälsovården har en egen chef med arbetsledningsansvar för övrig elevhälsopersonal och för personal med medicinskt ansvar för det hälsofrämjande och förebyggande elevvårdsarbetet.

Studiens resultat talar för att skolledningens fokus ligger på den specialpedagogiska kvaliteten i verksamheten genom det aktiva arbetet med lärarnas förståelse och bemötande av elever i behov av stöd på gymnasieskolan X (Milerad & Lindgren, 2014). Stor vikt läggs således vid att öka lärarnas och andra pedagogers förståelse och för att arbeta för en gemensam samsyn med utgångspunkt i den enskilda elevens individuella behov och förutsättningar mot uppnåendemålen. Specialpedagogernas uppdrag har karaktären av en holistisk och stöttande ansats, inom vilket det hälsofrämjande och förebyggande arbetet (Bilaga 5) är riktat mot arbetslagen och upptar största fokus.

Enligt Gerrbo (2012) förskjuts vanligtvis det operativa arbetet med elever i behov av särskilt stöd till specialpedagoger. Så är dock inte fallet i innevarande studie då specialpedagogens funktion och yrkesroll har fått en nyckelfunktion för det proaktiva elevhälsoarbetet och är tydligt kommunicerad med konsultativ profil i uppdraget på Gymnasieskolan X. Av intervjuerna framgår att ansvaret för elevers lärande åligger undervisande lärare med stöd från specialpedagog och övriga elevhälso teamet vilket svarar mot bestämmelserna i skollagen, Socialstyrelsen och Skolverket (SKOLFS 2011:144; Socialstyrelsen & Skolverket, 2014).

6.1.1 Forum för diskussion och kunskapsutbyten

Resultatet av denna studie visar att specialpedagogens kompetens tillvaratas genom det konsultativa uppdrag specialpedagogen har i olika sammanhang på skolan. Utifrån den sociokulturella teorin är allt samspel mellan människor och omgivningen avgörande för all utveckling. I exempelvis kommunikationen mellan berörda utväxlas olika budskap förmedlade med språket (Säljö, 2000). Specialpedagogens kunskaper är synliga på olika plan och kontaktytor¹⁵ (Bilaga 3, 4, 5). Genom att aktivt delta i exempelvis beredningsgruppen, skolans elevhälso team och i andra sammanhang kan specialpedagogerna bidra till fördjupade kunskaper bland de deltagande aktörerna. Specialpedagogen arbetar aktivt med pedagogernas förtroendet avseende elevers skilda behov i vardagsnära dialog och olika kontaktytor. Liksom specialpedagogen för en dialog kring elevstödet via ledningsgrupperna, i den nära kontakten med skolledningen och via skolans elevhälso team på olika nivåer. I detta arbete skapas rätt förutsättningar att handleda lärare och andra professioner för att skapa en positiv lärandemiljö i vilken undervisningen anpassas till elevers behov av stöd.

Enligt Vygotsky är språket det sociala verktyget för all mänsklig kommunikation (Bråten, 1998). Språket tar stor plats i samhället då bland annat kunskaper utvecklas. Inom det specialpedagogiska fältet förekommer ofta olika specialpedagogiska begrepp som är viktiga för att uppnå tydlighet och effektivitet i kommunikationen och dialogen parterna emellan (Säljö, 2000). Särskilt viktiga är tydliggöranden av begreppsdefinitioner i dessa möten med tvärprofessionella team, då de är ett medel för kommunikation. I exempelvis ledningsgrupperna, elevhälso teamen men även i andra sammanhang (Bilaga 3, 4, 5) är det viktigt att det finns en tydlighet i kommunikationen.

Studiens resultat tyder på att de deltagande aktörerna ges möjlighet att gemensamt och i ett intensivt samarbete, i de tvärprofessionella teamen (Bilaga 5), utveckla idéer och komma fram till olika konstruktiva lösningar och beslut som sedermera kommuniceras vidare till arbetslagen. Undersökningens resultat visar på att det tydligt uttrycks från skolledning och specialpedagoghåll att skolans arbetsprofil och specialpedagogiska ansvar är inriktad på ett inkluderande arbetssätt.

Liknande tankar om inkludering finns i specialpedagogikforskarnas Heimdahl Mattson och Roll-Pettersson (2007) studie. I studien konstaterar forskarna att elever föredrar undervisning i ordinarie undervisningsgrupp framför särlösningar. Dessutom framhåller forskarna att lärarna har behov av stöd och vägledning i undervisningen av elever i behov av särskilt stöd. I denna studie är informanternas utsagor samstämmiga och tyder på att specialpedagogens kompetens i hög grad används i syfte att skapa högre förståelse för olikheter hos lärarkåren i enlighet med elevhälsans uppdrag.

¹⁵ Med kontaktytor avses i detta arbete all den kontext i vilka möten sker mellan tvärprofessionell expertis och arbetslag och/eller enskilda lärare eller annan pedagogisk personal samt ibland också elever och vårdnadshavare.

Jag anser att resultatet pekar på att specialpedagogen utgör navet i skolans stödstrukturer genom sin specifika kompetens och funktion. Sammantaget kan det sägas att specialpedagogen genom skolledningens arbetsdelning och erhållen legitimitet och mandat kan verka för en tidig upptäckt av elevers svårigheter i samverkan med den samlade elevhälsan och lärarlagen. Utifrån Säljö's tolkning av Vygotskys sociokulturella teori är såväl lärande som utveckling i sociala sammanhang en process av företeelser och skeenden (Säljö, 2000). Processen sker följaktligen i olika sociala sammanhang som individen befinner sig i, som i exempelvis samverkan med andra. Kontext för denna process kan variera som i denna undersökning, exempelvis ledningsgruppen, de tvärprofessionella teamen (inom och utom huvudmannagränserna), arbetslaget och/eller i interaktion mellan specialpedagog och elev eller vårdnadshavare.

Elevhälsans arbete med de olika professionerna utgår ifrån att hitta rätt lärandemiljö för eleven ifråga. Syftet kan variera från att enbart studiemotivera och engagera eleven till att handla om annat specialpedagogiskt, socialt, psykosocialt och/eller medicinskt stöd och utgår utifrån elevens egna förutsättningar och behov. Av studiens resultat framgår att skolans samlade elevhälsa arbetar proaktivt för en tidig upptäckt av elevers skilda skolsvårigheter. Informanternas utsagor tyder på att, det på skolan generellt sett finns en god samverkan och tillgänglighet till elevhälsans professioner samt att de olika tvärprofessionella teamen har en god kompetens. Det språk som används i kommunikationen av expertisen i dessa forum är helt avgörande för hur parterna förstår och samspelar med varandra för en gynnsam samverkan (Bråten, 1998).

Expertisens olika roller har stor betydelse för de tvärprofessionella perspektiv som har sin utgångspunkt i de arbetsuppgifter och uppdrag de olika professionerna har. Dessutom har kontakter och eventuella relationer betydelse för det samspel som konstrueras och upplevs som meningsfull av de inblandade parterna. Genom den kommunikation som sker i forumen reproduceras kunskaper genom språket, de handlingar och tankar som utbyts och utvecklas i detta sociala sammanhang. Fokus på elevhälsans arbete vid gymnasieskolan X ligger i sambandet mellan elevers hälsa, lärande och utveckling. Helt enligt Socialstyrelsens och Skolverkets rekommendationer skall elevhälsans arbete vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet (Socialstyrelsen; Skolverket, 2014).

6.1.2 Studiemiljöer

Resultatet av undersökningen tyder på att det finns tydliga organisations- och ledningsstrukturer inom skolans verksamhet vilket främjar studiemiljöer och undanröjer hinder för lärande och utveckling samt bidrar till att förebygga och uppmärksamma skolrelaterade problem (SFS 2010:800). I den ofta kompetitiva skolmiljön inom Naturvetenskapsprogrammet upplever elever (oftast flickor) stress och prestationsångest.

Olika kommunikativa kontexter kan vara föremål för specialpedagogens operativa arbete kring denna specifika problematik. Undersökningens resultat visar att inkluderande insatser som specialpedagogen kan lägga grunden för, sker i samverkan och kommunikation med undervisande lärare och eleven ifråga. Specialpedagogens möjligheter att individanpassa undervisningen till elevens särskilda behov av stöd sker genom samordning och tillvaratagande av lärarens kompetenser med en holistisk syn kring elevers stödbehov.

Liksom specialpedagogens möjligheter att tidigt uppmärksamma elevers behov av stöd, möjliggörs i nära samverkan med andra externa aktörer, lärarna och arbetslaget. Specialpedagogen kan med adekvata extra anpassningar undanröja de hinder som föreligger

för elevens lärande och utveckling och som i förlängningen bidrar till att elevens självkänsla ökar och på sikt leder till måluppfyllelse. Med stöd i detta kan det noteras att utvecklingsprocessen i skolans arbete, kring att skapa en bättre förståelse för elevers förutsättningar, sker i avsedd riktning om än i långa och långsamma lärandeprocesser och i olika kontext (Strandberg, 2009; Säljö, 2014).

Med detta kan det sägas att utvecklingsprocessen sannolikt avser skolans egna professioner liksom andra till vilka externa aktörer, elever och eventuella vårdnadshavare räknas. För att en fortsatt gynnsam utveckling ska ske krävs en tydlighet som jag anser att jag kan se hos skolledningen på gymnasieskolan X (Milerad & Lindgren, 2014). Förutsättningen för att lärande ska ske är att de deltagande i kommunikationen tar en aktiv personlig del i den egna läroprocessen. I detta arbete har specialpedagogiska professionen stöd från skolledning då specialpedagoguppdraget kommuniceras så tydligt i relation till elevhälsans mål på gymnasieskolan X. Med detta menas att elevhälsans representanter i dialog med andra professioner och elever kan föra utvecklingen framåt i en gynnsam riktning för gymnasieskolans elever och lärare.

6.1.3 Specialpedagogiska insatser

Denna undersökning visar att mycket görs för att möta elevernas skolsvårigheter och sätta in rätt insatser inom de olika enheterna. Bähr (2015) hävdar att elevhälsans förebyggande arbete med identifiering av stressorer hos elever är centralt i skolans arbete med skolmiljöfrågor. Dessa aspekter av stressrelaterad skolmiljö är enligt informanternas utsagor en del av specialpedagogernas arbete med att bland annat identifiera och hantera stressbeteenden hos elever. I skollagens bredare mening finns det hälsofrämjande och förebyggande perspektivet med, som skolan med utgångspunkt i de olika professionerna skall arbeta för att möta. Men dilemman som såväl ledning som andra professioner och elever på gymnasieskolan X konfronteras med är de schemapositioner som ibland utgör ett hinder och som bottnar i att skolan delar resurser med andra (grund)skolor i kommunen.

Enligt Nilholm (2008) föreligger ett dilemma då det finns motsättningar mellan två möjligheter till synes utan lösning. Resurspersonerna är enligt skolledningens utsagor mycket goda och kompetenta professionella lärare med bred kompetens. Dessa har dock en annan chef som arbetsleder dem med utgångspunkt i deras arbetsdelade uppdrag i grundskolan och gymnasieskolan.

Gymnasieskolans rektorer har således inte chefsansvar över dessa resurspersoner vilket innebär att skolledningen inte kan arbetsleda dem proaktivt inom gymnasieskolan X:s elevhälsas mål. Det innebär konsekvenser för verksamheten då skolan å ena sidan skall anpassa och erbjuda likvärdig utbildning men å andra sidan inte ges förutsättningar för det.

Eleverna tvingas således välja mellan vilket ämne de skall få stöd i, enligt de förutsättningar som ges då schemapositionerna ligger parallellt med varandra (Antonovsky, 2005; Nilholm, 2008). Den skapade situationen kan således bidra till ökade stressorer som resulterar i sämre mående och sänkta skolprestationer hos elever med stort stödbehov (Bähr, 2015; Antonovsky, 2005). Resultatet av informanternas utsagor tyder således på att skolledningen på gymnasieskolan X är hindrad att arbetsleda de kammungemensamma resurspersonerna optimalt utifrån skolans aktuella schemapositioner och övriga bemanning.

Sammanfattningsvis kan det sägas att om eleverna förväntar sig att erhålla stöd i två ämnen men tvingas välja bort ett på grund av schemapositioner ökar sannolikt risken för att stressnivåerna höjs och hanterbarheten minskar hos elevgruppen som har ett utökat stödbehov.

Enligt Lundin (2016 nr 1) är skolans sätt att organisera elevernas arbetsmiljö beroende av i vilken grad elever utsätts för stressorer då elevernas mående pressas ytterligare i avsaknad av adekvat stöd. I innevarande studie är skolledningens begränsade möjligheter att arbetsleda kommungemensam pedagogisk personal en bidragande stressfaktor. Stressen påverkar elever på olika sätt, i lärandesituationen beroende på individens livssituation och mående.

Detta ogynnsamma förhållande kan i värsta fall försätta eleverna i en situation där de riskerar att inte nå upp till måluppfyllelse för att i förlängningen kunna gå vidare till högre studier eller aktivt yrkesliv. Av utsagorna i studien framgår att rektor utövar rätten att enligt skollagen anpassa utbildning till elevens individuella behov av särskilt stöd genom exempelvis förlängd studietakt, reducerat program och eventuellt alternativt omval. Syftet är att skapa möjligheter för eleven att nå upp till det aktuella examensmålet för skolförlagd utbildning eller lärlingsutbildning (Skolverket, 2011). I studien av specialpedagogiskforskarna Krumsvik och Jones (2001) framgår bland annat att det är troligt att elever i behov av särskilt stöd, till följd av bristande specialpedagogiskt stöd under gymnasietiden inte alltid ges rätt förutsättningar att söka vidare till högre utbildning. På gymnasieskolan X arbetar skolledningen aktivt för att motverka avhopp genom olika individuella insatser och anpassningar.

6.1.4 Överlämningssamtalens kvalitet

Resultatet pekar också på att såväl specialpedagogernas som lärarnas uppdrag påverkas av överlämningssamtalens ojämna kvalitet. Skolans möjligheter att anpassa undervisningen till elevernas skilda behov är beroende av överlämningssamtalens kvalitet. Enligt specialpedagogerna växlar överlämningskvaliteten från att vara välplanerad, genomförd med noggranna uppföljningssamtal till bristande kvalitet som bottnar i att dokumentation kring extra anpassningar inte är reglerad i skollagen och därför inte alltid är professionellt dokumenterad.

Informanterna är överens om att de i stort sett har beredskap för att möta elevernas behov av stöd i varierande grad, men att de önskar en förstärkt och gemensam överlämningsrutin och arbetsgång för mottagande elever och förbättrad kvalitet avseende överlämningssamtal och samverkan med externa myndigheter.

Enligt Milerad och Lindgren (2014) är samverkan mellan olika myndigheter reglerad i socialtjänstlagen, skollagen och hälso- och sjukvårdslagen (SFS 2001:453; SFS 2010:800; SFS 1982:763) i syfte att möta barn och unga som riskerar att fara- eller far illa. Dilemmat ligger således i arbets- och överlämningsprocessen (Nilholm, 2008).

Vid mottagandet förutsätts skolan ha beredskap för alla behov av stöd. Elever som mottas utan dokumentation eller med bristfällig dokumentation påverkas i negativ mening av överlämningsens generella kvalitetsbrister då det försvårar skolans arbete med att möta elevers ibland sammansatta stödbehov. Dessutom framgår att eleven ofta får en utsatt ställning i överlämningssamtalet. Under överlämningssamtaket förutsätts elever kommunicera sitt eget stödbehov till myndigheterna ifråga för att kunna nyttja det stöd de är berättigade till, trots att det kan förekomma svårigheter i begränsad i kommunikation och socialt samspel.

Överlämningssamtalens kvalitetsbrister innebär framförallt att skolans samverkan med myndigheterna Arbetsförmedlingen och/eller Försäkringskassan behöver utvärderas och nya överlämningsrutiner och en ny arbetsgång utarbetas. Att döma av informanternas utsagor tycks det i skrivande stund pågå ett utvecklingsarbete på centralt håll inom kommunen kring dessa överlämningssamtal.

Myndigheternas utredningsförfarande är betydande för elevens rätt att tillförsäkras adekvat stöd och möjligheter att delta i ett aktivt arbetsliv efter avslutade gymnasiestudier. Eleven är således beroende av ett tillgodosett stödbehov för att kunna närma sig arbetsmarknadens krav och villkor som sker i en snabb förändringstakt framför allt vad gäller kunskaper och anställningsbarhet. Ovissheten inför framtiden kan bidra till ökad stress och nya kravsituationer enligt Bähr (2015).

Ingen dokumentation alls eller bristande dokumentation innebär att processen med specialpedagogiska insatser försvåras och förlängs samt kan innebära att elevens skolvårigheter kan visa sig i olika lärande- och prestationsprocesser. Överlämningssamtal kan även brista då elever står i beroendeställning till myndigheter för att få sitt behov av stöd tillgodosett, exempelvis vid deltidssjukskrivning eller avslutade studier. Utsagorna tyder på att elever som är i behov av stöd efter studier med endast studieintyg inte alltid får det stöd de behöver och kan därmed gå en oviss framtid till mötes på den öppna arbetsmarknaden. Av bestämmelserna i skollagen och gymnasieförordningen framgår att elever skall ges förutsättningar att tillgodogöra sig utbildning (SFS 2010:800; SFS 2012:109). Elever skall ges behövligt stöd att överbrygga eventuella svårigheter och tillgodogöra sig kunskaper. I Hälsa 2020-2040 prioriteras centrala områden som undervisningsprestationer, arbetsvillkor och social trygghet (Folkhälsomyndigheten, 2015).

Resultatet tyder på att skolans förmåga att skapa förutsättningar utifrån elevernas behov och styrkor har stor betydelse för hur eleven kommer att förstå sin situation, kunna hantera den och ha förmåga att se syfte och mening i sin egen tillvaro (Antonovsky, 2005).

Elevens upplevelse av överlämningssamtalets kvalitet och skolans förmåga att ta emot och/eller lämna över elever till andra aktörer får därmed stark utslagskraft, på om den är positiv eller negativ, och hur eleven kan uppleva det sammanhang hen befinner sig i. Av denna studies resultat framgår att informanterna tydligt kommunicerar behovet av och vinsterna med samverkan med skolläring och övriga elevhälsan, men även med externa aktörer samt lärare och elever. I den nära dialogen bidrar specialpedagogerna till att pedagogernas kunskap ökar om elevers behov och om elevhälsans samlade kompetenser (Bilaga 4) samt deras yrkesområden.

6.1.5 Flexibla stödformer

Sammantaget betyder det att specialpedagogernas samverkan och tillgänglighet till pedagoger och elever är i fokus i det konsultativa uppdrag som riktas mot en högre förståelse för elevers olikheter och bemötande i relation till måluppfyllelse och studieframgångar. Rektorer vid gymnasieskolan X tycks inneha ett systematiskt och systemorienterat förhållningssätt vilket skapar möjligheter och en stabil grund för samordning av tvärprofessionella kompetenser som leder vidare till en gynnsam utveckling av skolans hälsofrämjande arbete (Milerad & Lindgren, 2014). Såväl rektorer som specialpedagoger anser i denna undersökning att samarbetet med lärarna i stort sett fungerar bra och att formerna för elevhälsoarbetet är goda. I dialog kan specialpedagogerna sprida kunskap om bemötande och elevers skolvårigheter.

Genom att skapa ökade möjligheter till kunskapsutveckling gynnas elevers lärande och måluppfyllelsepotential. Även ökad förståelse för hur elevhälsan kan användas optimalt bidrar till en ökad insikt hos lärare och pedagoger generellt på skolan. Detta tyder på att en utveckling kan ske bland operativ personal och senare också leda till gynnsamma pedagogiska konsekvenser för elever i behov av stöd. I Hälsa 2020-2040 prioriteras områden som undervisningsprestationer, anställningsbarhet och social trygghet (Folkhälsomyndigheten, 2015).

I en undersökning¹⁶ genomförd av specialpedagogikforskarna Kalambouka, Farrell, Dyson och Kaplan konstateras att många lärare känner oro för att inkludering kan innebära en försämrad kvalitet av undervisningen för övriga elever i klassen (Kalambouka et al, 2005). Dessutom menar forskarna att oron kan vara befogad om inte skolan anpassar sin verksamhet och organisation efter elevernas behov av stöd. Forskarna betonar särskilt att skolans organisation behöver vara flexibelt uppbyggd och anpassningsbar.

Den amerikanska studien¹⁷ av forskarna Carter, Sisco, Melekoglu och Kurkowski talar för att allt större krav ställs på den enskilda läraren som behöver behärska alltfler pedagogiska modeller och strategier för att möta alla elevers skiftande behov (Carter et al, 2007). Forskarna menar att lärarna kan sakna adekvat kompetens och att konsekvensen av detta i många fall innebär att eleven i behov av särskilt stöd då inte tillgodogör sig undervisningen. I denna studie har det identifierats ett antal flexibla stödformer för elever i behov. Akademi X beskrivs av specialpedagogerna som en samverkansform som syftar till att stötta elever i behov av stöd med en egen handledare genom kursen.

Ytterligare en flexibel stödform är en skolgemensam resurs som eleverna kan tillgå, samt de resurstimmar samtliga undervisande lärare har i sin tjänst och kan disponera i syfte att möta elevens behov av stöd. I studien har specialpedagogen genom den tydligt kommunicerade specialpedagogrollen och sin spetskompetens möjligheter att i dialog med lärarlag eller enskilda pedagoger, handleda kring skolrelaterad problematik hos elever (Regeringens proposition 2013/14:160; SFS 2010:800).

Specialpedagogernas utsagor tyder på att utredningsprocessen är nödvändig för att lära känna eleven samt bygga upp förståelse kring vilka stödåtgärder eleven är i behov av och att identifiera de prioriteringar som ska göras vid anpassning, träning samt för elevens motivation. De skolutvecklingsområden specialpedagogerna arbetar med operativt är bland annat att skapa förståelse för elevers förutsättningar till lärande och utveckling.

Lärarnas och övriga pedagogers förståelse för hur de skall anpassa krav, sitt bemötande och aktuella pedagogiska planeringar till elevens stödbehov är centralt för specialpedagogens förebyggande och hälsofrämjande arbete. Enligt Socialstyrelsens och Skolverkets anvisningar skall elevhälsan bidra till att skapa förståelse för och förebygga elevers skolsvårigheter (Socialstyrelsen & Skolverket, 2014). Specialpedagogen har ett särskilt utredningsansvar. Av utredningsunderlaget åligger det specialpedagogen att omsätta adekvat stöd i den pedagogiska skolvardagen. Resultatet talar för att den samlade elevhälsans kompetens (Bilaga 5) används för att ge specialpedagogiskt stöd åt lärare och övriga pedagoger. Stödet kan då utgå från individ-, grupp och/eller organisationsnivå samt ibland också avse kontakten med vårdnadshavare i olika situationer.

¹⁶ The impact of population inclusivity in schools on student outcomes.

¹⁷ Peer Supports as an Alternative to Individually Assigned Paraprofessionals in Inclusive High School Classrooms.

Milerad och Lundgren (2014) hävdar att samverkan med fokus på barn och ungas bästa skapar goda förutsättningar för stöd i enlighet med 5 kap 1a § (SFS 2010:800). Skolledningens ansvar omfattar strukturella förutsättningar där styrning, struktur och synsätt är avgörande. Resultatet tyder på att skolledning och det samlade elevhälsoteamet (Bilaga 3, 4) på Gymnasieskolan X arbetar i denna linje. Författarna hävdar dessutom att relationsskapandet mellan skola och hem gynnas av samverkan och elevers skolnärvaro samt sociala skolmiljö. I syfte att utreda stödbehovet fokuserar skolan på att etablera en förtroendefull och god kontakt med vårdnadshavarna samt vara lyhörd för deras kunskap om eleven och elevens stödbehov. Externa aktörer kopplas in då skolans egna resurser inte längre räcker till.

6.1.6 Skolutvecklande arbete

Analysen tyder på att skolan är aktivt involverad i skolutvecklingsarbeten i syfte att möjliggöra en anpassad undervisning till alla elevers sammansatta behov. Slutsatsen är dock att elevhälsans innehåll och uppdrag kan stärkas ytterligare. Avsaknaden av en verksamhetschef har i gymnasieskolan X fall inneburit ett mer utmanande uppdrag för skolledningen och mera arbetssamma processer för elevhälsoteamen och specialpedagogerna generellt. Trots detta arbetar skolan proaktivt och engagerar sig i olika skolutvecklingsprojekt vilket är en positiv utveckling. Det operativa arbetet som sker genom specialpedagogernas uppdrag och i nära samarbete med skolledning via de olika kontaktytorna är central och behöver vidmakthållas aktivt genom skolutvecklingsarbetet på olika sätt.

I en större EU studie¹⁸ genomförd under ledning av specialpedagogikforskaren Sheila Riddel har forskarna kommit fram till att den rådande uppfattningen på europeisk nivå är att den konventionella skolan gynnar barn i behov av särskilt stöd, då risken för att lämna skolan med få eller inga kvalifikationer och utan utsikter att skaffa arbete minskar (Riddle et al, 2013).

Ytterligare en studie¹⁹ på Europeanivå genomförd av professor Dr Idesbald Nicaise tyder på att klassplacering utifrån akademisk förmåga, högt ställda förväntningar och interaktionens och relationens kvalitet mellan student och lärare har en signifikant effekt på studenters delaktighet och närvaro samt förekomst av skolavhopp bland dessa (Nicaise et al, 2012).

Jag anser att resultatet i denna undersökning tyder på att specialpedagogen genom utredningsprocessen i mycket kan påverka elevens studiemotivation genom att identifiera de insatser eleven är i behov av för fortsatt studiegång, men även i förebyggande av studieavhopp (Skolverket, 2011; SFS 2010:800; Socialstyrelsen & Skolverket, 2014). Genom att specialpedagogen iakttar ett noggrant utredningsarbete kan en möjlig lösning identifieras som leder till att eleven studiemotiveras och ges tillfälle att nå upp till kunskapskraven i kursplanen.

Handledning av undervisningsansvariga lärare vid exempelvis psykosociala och/eller andra områden vid risk för studieavhopp är något som specialpedagogen kan handleda lärare och andra pedagoger i, i förebyggande syfte. För att situationen skall bli begriplig för alla inblandade aktörer krävs det att specialpedagogen i tid och engagemang med sitt professionella förhållningssätt i utredningssituationer, handledning och kommunikation skapar en känsla av sammanhang (Antonovsky, 2005).

¹⁸ Support for Children with Special Educational Needs (SEN).

¹⁹ Study on educational support for newly arrived migrant children.

Känslan av sammanhang (KASAM) gör att situationen bli hanterbar för alla inblandade (Antonovsky, 2005). Aktuella insatser och stöd måste upplevas som meningsfulla för att eleven skall hitta motivation och kunna påverka sin skolsituation positivt med närvaro och delaktighet i skolan.

Inte förrän eleven har hittat motivationen kan skolsituationen bli begriplig, hanterbar och meningsfull för eleven (Antonovsky, 2005). Den undervisande läraren behöver också stärkas i sin profession och undervisning av utmanande elever. När läraren förstår elevens problematik och har en etablerad relation till eleven och eventuella vårdnadshavare samt specialpedagog kan läraren sannolikt uppleva situationen mer meningsfull och hanterbar. Därmed kan också förståelsen ur ett holistiskt perspektiv öka. Och motivationen att engagera sig i högre grad och i mer generell mening. Specialpedagogens kunskaper och aktiva engagemang bidrar således till att implementera det proaktiva elevhälsoarbetet i verksamheten som i förlängningen kan skapa möjligheter till positiva pedagogiska konsekvenser för eleverna på gymnasieskolan X.

7. Specialpedagogiska implikationer

Utifrån resultatet från min studie kan jag urskilja flera nyckelfaktorer som tillsammans bidrar till att möjligheter att planera och erbjuda specialpedagogiska stödinsatser skapas. Dessa utgörs av bland annat ledningens insikt i att specialpedagogens profession och uppdrag samt arbetslagens autonomi (Bilaga 3) tydligt kommuniceras och också är helt avgörande, för att elevers stödbehov kan tillgodoses på gymnasieskolan X.

I likhet hävdas det i Regeringens proposition 2013/14:160 att elevhälsans roll bör tydliggöras och den specialpedagogiska kompetensen tidigt kopplas in i syfte att stödja elevernas utveckling mot utbildningens mål (Regeringens proposition 2013/14:160). För detta skolutvecklingsarbete har skolledningen vägledning i skollagen (SFS 2010:800) medan formerna för bland annat elevhälsans verksamhet åligger skolledningen att ta fram (Milerad & Lindgren, 2014). Hur skolledningen väljer eller har möjlighet att organisera specialpedagogiska stödinsatser och/eller elevhälsans verksamhet skapas det förutsättningar eller begränsningar för vad som kan genomföras för elever som är i någon form av behov av stöd.

Jag anser att organiseringen av det strategiska planeringsarbetet i två nivåer är ytterligare en aspekt av bidragande fördelar i ledet av detta arbete. Stora ledningsgruppen får på så sätt möjligheter att strategiskt utveckla skolans stödstrukturer medan den lokala ledningsgruppen kan fokusera på framåtsyftande arbetet kring skolutvecklingsfrågor. Därmed skapas det möjligheter för aktiva, pågående skolutvecklingsprocesser i vilka specialpedagogerna får en viktig nyckelfunktion som kvalificerad samtalspartner och kompetent kunskapsutvecklare för såväl ledning som skolans övriga pedagogiska personal.

Jag menar att specialpedagogen då kan verka i det incitament som är skapat av ledningens förhållningssätt och tydliga ledarskap för bättre grundade stödfunktioner på gymnasieskolan X. En djupare samverkan med olika tvärprofessionella aktörer kan också ske inom och mellan huvudmannagränserna i syfte att möta elevernas stödbehov. Socialstyrelsen (2013) belyser tre delområden för effektiv samverkan: styrning, struktur och samsyn. Villkoret för en välfungerande samverkan är således förekomsten av tydlig styrning på alla ledningsnivåer. För en god samverkan krävs dessutom en gemensam problemförståelse med utgångspunkt i samsyn som bygger på gemensam värdegrund, ömsesidig respekt och förståelse för varandras uppdrag och kompetens.

Jag finner att skolledningens starka ledarskap möjliggör specialpedagogens mer profilerade hälsofrämjande och förebyggande funktion, inom ramen för elevhälsans alla kontaktytor inom- och utom huvudmannagränserna, grundat i vetenskaplighet och beprövad erfarenhet. En stor fördel är att skolans övriga pedagogiska personal får tillgång till den samlade elevhälsans kompetens och att det är anpassat till elevernas aktuella stödbehov.

Av studiens resultat framgår att gymnasieskolan X erbjuder de flexibla stödkonstellationerna i Akademi X, utvecklingslärarna samt lärarnas resurstid. Det finns dock en risk att Akademi X inte klarar att möta de elever som är i svårighet optimalt. Jag menar att det är av betydelse att beslutsvägarna kortas och att skolledningen får arbetsgivaransvar över utvecklingslärarna i syfte att främja elevers möjligheter att kunna ta del av de stödfunktioner som erbjuds. Jag finner det därför angeläget att skolledningen kommunicerar detta dilemma till huvudmannen i syfte att undanröja de hinder elever i behov av stöd påverkas av.

8. Metoddiskussion

Syftet med föreliggande studie har varit att utveckla kunskap om och förståelse för hur elevhälsoarbetet kan vara organiserat och genomföras på en gymnasieskola. Genom att lyfta fram olika händelser och dilemman i det vardagliga arbetet på gymnasieskolan hoppas jag kunna synliggöra de hälsofrämjande och förebyggande processer som pågår i elevhälsans arbete (SFS 2010:800).

Syftet har också varit att försöka ta reda på hur organisering och genomförande av stödet kan påverka elevhälsans möjligheter att stödja elever i deras utveckling mot uppnåendemålen i utbildningen så att de utvecklas så långt som möjligt (Skolverket, 2011).

Metoden i denna studie är kvalitativ analys (Kvale, 2006; Kvale & Brinkmann, 2014). Som underlag för den kvalitativa analysen i denna studie har intervjun fått vara verktyg för att få svar på aktuellt syfte och frågeställningar. Intervjuerna prövades ut i en pilotstudie i syfte att säkerställa intervjufrågornas relevans och utformning.

En fördel av att genomföra pilotintervjuerna, var att intervjuguiderna kunde prövas på flera informanter som svarade mot kriteriet för denna studie, det vill säga att informanterna var verksamma rektorer och specialpedagoger och hade många års yrkeserfarenhet inom sin profession (Kvale & Brinkman, 2014; Patel & Davidsson, 2006). Eftersom jag arbetar inom skolan hade jag möjlighet, att utifrån tillgänglighetens princip, rikta mina pilotintervjuer till rätt målgrupp, det vill säga rektorer och specialpedagoger. Ytterligare en fördel var att jag kunde pröva hur informanterna uppfattade frågorna i syfte att undersöka om de var svårtolkade eller inte.

Sammantaget gjordes pilotintervjuerna på fyra informanter, varav två var rektorer och två specialpedagoger. Dessa informanter ingick dock inte i studien. Efter utprovningen av intervjufrågorna föll en fråga bort och andra mindre justeringar gjordes i de öppna frågorna. De vinster jag kunde se med pilotintervjuerna var att jag kunde tillåta mig att göra de finjusteringar jag behövde för att skapa goda förutsättningar för att nå fram till de mål som jag har satt upp för studien. Dessutom kunde jag därigenom skapa goda förutsättningar för en trygg och stimulerande dialog med informanterna samt fånga in deras sätt att resonera om organisation och genomförande av specialpedagogiska stödinsatser och kring det förebyggande och hälsofrämjande arbetet, inom gymnasieskolan X samt sitt arbetssätt i relation till problemområdet.

En fördel med intervjumetoden är att få svar i muntlig form och därmed också kunna ställa de följdfrågor till informanterna, som kan komma upp i just den aktuella intervjusituationen (Kvale & Brinkman, 2014). Nackdelen är den tidsåtgång som intervjustudien innebar då intervjuerna har skett vid flera tillfällen och upptagit mycket tid av mina informanter och mig. Intervjuerna konstruerades med en låg grad av standardisering för att ge informanterna talutrymme och möjlighet att diskutera det de själva såg som centralt utifrån sina egna preferenser och yrkesprofessioner.

Även informanternas erfarenheter och eventuella förförståelse kunde lättare få utrymme under intervjun kring det aktuella problemområdet. Jag fick på detta sätt även möjlighet att ställa de följdfrågor, som jag upplevde att jag behövde återkoppla till informanterna, kring de frågor som dök upp.

Under de aktuella intervjutillfällena hade jag tillfälle att använda olika inspelningsmöjligheter genom såväl dator (programmet Audacity) som mobil (appen Röstinspelaren).

Detta innebar en klar fördel, då jag kunde skapa en mer avslappnad miljö under intervjuerna (Kvale & Brinkman, 2014). Det fanns exempelvis möjlighet att ställa frågor i lugn och ro, utan att riskera att uppmärksamheten blev avledd med att skriva anteckningar och/eller oroa mig för hur jag har antecknat och om den textens läsbarhet blev påverkad av mitt arbete i intervjusituationen.

Under transkriberingen fanns goda möjligheter att spola tillbaka och lyssna på ljudinspelningen för att undvika eventuella felkällor vid transkriberingstillfällena. Metoden är dock mycket tidskrävande vilket är en nackdel i arbetsprocessen.

Jag bedömer dock att min studie har vissa brister. Dessa omfattar intervjumetodens begränsningar med få deltagande informanter såväl som studiens omfång till följd av den begränsade tidsramen för denna undersökning som ingår i mitt examensarbete (Stukat, 2011). Likaså har det partiella bortfallet gjort det svårt att bedöma hur rektor D:s närmare uppfattning är om organisationen kring och genomförandet av specialpedagogiska stödinsatser på Gymnasieskolan X. Studiens validitet skulle exempelvis kunna stärkas av metodtriangulering med olika mätinstrument, fler deltagande skolor och eventuellt också en jämförelse mellan gymnasieskolor med olika huvudmän i kommunalt eller privat ägarskap.

9. Förslag på framtida forskning

Jag anser att det kan finnas vinster med att undersöka hur det specialpedagogiska stödet kan vara organiserat på gymnasiala skolor. En intressant jämförelse mellan gymnasieskolor med olika huvudmannaskap, inom såväl kommunal som privat sektor, skulle kunna bidra med nya kunskaper och erfarenheter. Intressant vore att undersöka och jämföra deras sätt att organisera och leda arbete. Att forska i problematiken skulle kunna bidra med att öka kunskaper om och förståelsen för hur man på ett flexibelt sätt, tidigt kan möta behovet av stöd, i syfte att öka elevers förutsättningar att utvecklas i riktning mot utbildningens kunskapskrav (SFS 2010:800).

I läroplanen beskrivs det exempelvis hur grundskolans verksamhet skall lägga grunden för barns och ungas livslånga lust att lära (Skolverket, 2011). Av betydelse är att grundskolan skapar de förutsättningar för att elever inför gymnasievalet ska kunna nå upp till de mål som är uppställda i gymnasieskolans läroplan.

Därför vore det intressant att vidare undersöka hur rektorer och specialpedagoger inom gymnasieskolor i privat kontra kommunal regi ser på organisationens betydelse för hur samsyn och möjligheter att möta elevers ibland sammansatta behov av stöd påverkar deras uppdrag.

Med utgångspunkt i detta anser jag att det vore intressant att undersöka rektorers och specialpedagogers syn på relationen mellan specialpedagogiskt stöd och uppnåendemål i privat och kommunal verksamhet.

Referenslista

- Antonovsky, A. (2005). *Hälsans mysterium*. (2. utg.) Stockholm: Natur och kultur.
- Berg, G. (2011). *Skolledarskap och skolans frirum*. (1. uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Bråten, I. (red.) (1998). *Vygotskij och pedagogiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Bähr, K. (2015). *Hjärnan i skolan: möt barnen där de är*. Nyköping: Exist Publishing.
- Carter, E., Sisco, L., Melekoglu, A., Kurkowski, C. (2007). *Peer Supports as an Alternative to Individually Assigned Paraprofessionals in Inclusive High School Classroom, Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 32:4, 213-227.
- CSN (2012). *Beslutsorsak skolk – indragen studiehjälp på grund av otillåten frånvaro. I gymnasieskolan*. (Centrala studiestödsnämnden, rapport).
- Egidius, H. (2000). *Termllexikon i psykologi, pedagogik och psykoterapi*. (6 [rev.] uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Eurydike (2014). *Att motverka skolavhopp från allmän till yrkesutbildning. Strategier, direktiv och åtgärder*. Tillgänglig: 2016-02-20 <http://eacea.ec.europa.eu>
- European Commission (2013) *Study on educational support for newly arrived migrant children*. Tillgänglig: 2016-05-06 <http://www.sirius-migrationeducation.org/wp-content/uploads/2013/09/Educational-Support-for-NAMS.pdf>
- European Commission (2013). *Support for children with special educational needs (SEN)*. Tillgänglig: 2016-04-20 http://europa.eu/epic/studiesreports/docs/eaf_policy_brief_support_for_sen_children_final_version.pdf.
- Gerrbo, I. (2012). *Idén om en skola för alla och specialpedagogisk organisering i praktiken*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Heimdahl Mattson, E. & Roll-Pettersson, L. (2007). Segregated groups or inclusive education? An interview study with students experiencing failure in reading and writing. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 51 (3): 239-252.
- Isaksson, J. (2009). *Spänningen mellan normalitet och avvikelse [Elektronisk resurs]: om skolans insatser för elever i behov av särskilt stöd*. Diss. (sammanfattning) Umeå: Umeå universitet, 2009. Umeå.
- Kalambouka, A., Farrell, P., Dyson, A. & Kaplan, I. (2008). The impact of placing pupils with special educational needs in mainstream schools on the achievement of their peers. *Educational Research*, 49:4, 365-382.
- Krumsvik, J. & Jones, L., (2001). Special needs students in higher education. US-China *Education Review* år: 2008 vol: 5:3 s 58 -67.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Johanneshov: MTM.

- Lundin, N. (red.) (2016). *Stress*. Stockholm: Gothia.
- Lundqvist, T. & Bohman, S (2008). *Informationssamhället i framtiden 2020-2040*. Tillgänglig: www.regeringen.se 2015-12-29.
- Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011*. (2011). Stockholm: Skolverket.
- Maltén, A. (1997). *Pedagogiska frågeställningar: en introduktion till pedagogiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Milerad, J. & Lindgren, C. (red.) (2014). *Evidensbaserad elevhälsa*. (1. uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Moin, L., Magiera, K., Zigmund, N. (2008). Instructional Activities and Group Work in the US Inclusive High School Co-taught Science Class. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 7: 677-697.
- Nilholm, C. (2005). Specialpedagogik. Vilka är de grundläggande perspektiven? *Pedagogisk forskning i Sverige* 10(2): 124-128. Tillgänglig: www.diva-portal.org
- Nilholm, C. (2007). Forskning om specialpedagogik. *Pedagogisk forskning i Sverige* 12(2): 96-108. Tillgänglig: www.diva-portal.org
- Nilholm, C. (2008). *Perspektiv på specialpedagogik*. Lund: Studentlitteratur.
- Ny skollag i praktiken: lagen med kommentarer*. (5. uppl.) (2015). Upplands Väsby: Svensk facklitteratur.
- Regeringen (2010). *Den nya skollagen: för kunskap, valfrihet och trygghet*. Proposition 2009/10:165. Del 1. Stockholm: Regeringen.
- Regeringen (2014). *Tid för undervisning - lärares arbete med stöd, särskilt stöd och åtgärdsprogram: regeringens proposition 2013/14:160*. [Elektronisk resurs]. (2014).
- Reinfeldt, F. *Motion 2005/06:Ub238. Skolan. SKOLFS 2011:144. Förordning om läroplan för gymnasieskola*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Skolverket (2015). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011: reviderad 2016*. (3. uppl.) Stockholm: Skolverket.
- Socialstyrelsens riktlinjer för skolhälsovården (2004)*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2013). *Samverka för barns bästa: en vägledning om barns behov av insatser från flera aktörer*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Strandberg, L. (2009). *Vygotskij i praktiken: bland plugghästar och fusklappar*. (2. uppl.) Stockholm: Norstedt.

- Stukát, S. (2011). *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Svensk författningssamling: SFS 2010:800. *Skollag*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Svensk författningssamling: SFS 2010:2039. (2010). *Förordning om ändring i gymnasieförordningen*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Svensk författningssamling: SFS 2012:109. *Skolplikt och rätt till utbildning*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Svensk författningssamling: SFS 2013:359. *Förordning om ändring i gymnasieförordningen (2010:2039)*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Sverige. Folkhälsomyndigheten (2015). *Hälsa 2020: ett policyramverk för sektorsövergripande insatser för hälsa och välbefinnande i WHO:s Europaregion*. Solna: Folkhälsomyndigheten.
- Sverige. Skolverket (2011). *Gymnasieskola 2011*. Stockholm: Skolverket.
- Sveriges kommuner och landsting (2014). *Använd SIP: ett verktyg vid samverkan: barn och unga 0 -18 år*. Stockholm: Psykisk hälsa barn och unga, Sveriges kommuner och landsting.
- Säljö, R. (2000). *Lärande i praktiken: ett sociokulturellt perspektiv*. Stockholm: Prisma.
- Säljö, R. (2014). *Lärande i praktiken: ett sociokulturellt perspektiv*. (3. uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Trost, J. (2014). *Att skriva uppsats med akribi*. (4., [rev.] uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Törnsén, M. (2014). *Rektor, elevhälsan och elevers lärande och utveckling*. Stockholm: Skolverket.
- Ungdomsstyrelsen (2013). *10 orsaker till avhopp: 379 unga berättar om avhopp från gymnasiet*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- UNICEF, Sverige (2009). *Barnkonventionen. FN:s konvention om barns rättigheter*. Stockholm: UNICEF Sverige.
- UNICEF, (2014). *Alternative report from UNICEF Sweden re. the Swedish Government's 5th report to the UN Committee on the Rights of the Child Introduction*. Stockholm: UNICEF Sverige.
- Vetenskapsrådet (2011). *God forskningssed*. (Vetenskapsrådets rapportserie 1:2011). Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Vägledning för elevhälsan – reviderad version 2014* [Elektronisk resurs]. (2014). Falun: Socialstyrelsen.

Bilagor

Bilaga 1. Missivbrev

Hej!

2015-12-21

Jag heter Ljubica Simic studerar vid Göteborgs universitet. Jag skriver mitt examensarbete inom ramen för Specialpedagogiska programmet och är intresserad av att fånga er syn på arbetet med specialpedagogiskt stöd.

Studien syftar till att undersöka hur rektorers och specialpedagogers uppfattningar gällande organiseringen och arbetet av specialpedagogiskt stöd ser ut.

Mitt arbete kommer att bygga på intervjuer varför jag gärna vill besöka er gymnasieskola och intervjua er. Jag beräknar att det kan bli aktuellt i början av februari månad 2016. Intervjun kommer att ta cirka 60 minuter och spelas in för att vid senare tillfälle transkriberas i fulltext. Vid intervjun kommer jag att följa Vetenskapsrådets forskningsetiska principer. Medverkan i studien är helt frivillig och kan avbrytas när som helst.

Jag följer de forskningsetiska principerna för att skydda den enskilda individens rättigheter. De insamlade uppgifterna kommer enbart att användas till denna rapport. Samtliga deltagares identitet är skyddade i redovisningen, vilket innebär att enskilda rektorer och specialpedagoger, lärare och elever eller uppgifter om dessa inte kan kopplas till någon individ, gymnasieskola, ort eller kommun. Jag skulle vara väldigt tacksam för möjligheten att få intervjua er och ber därför om Ert deltagande i min undersökning.

Har ni några frågor är ni varmt välkomna att höra av er!

Tack på förhand!

Ljubica Simic

Mobil: XXX-XX XXX XX

Bilaga 2. Intervjufrågor till rektorer och specialpedagoger

Intervjufrågor till rektorer

Bakgrundsfrågor

1. Kan du berätta lite om skolan?
2. Hur länge har du jobbat som rektor?
3. Har du rektorsutbildning?
4. Saknar du något i rektorsutbildningen kring specialpedagogiska frågor?

Frågor kring organisation

5. Hur är det specialpedagogiska arbetet organiserat på skolan?
6. Hur ser teamet ut som arbetar med att organisera och leda det särskilda stödet?
7. Hur arbetar ni med särskilt stöd?
8. På vilket sätt görs specialpedagogerna delaktiga?
9. På vilket sätt arbetar du och specialpedagogen med utmaningar i personalgruppen?

Intervjufrågor till specialpedagoger

Bakgrundsfrågor

1. Hur länge har du jobbat som specialpedagog?
2. Från vilket område har du din längsta erfarenhet?

Frågor kring organisation

3. Hur är det specialpedagogiska arbetet organiserat på skolan?
4. Hur ser teamet ut som jobbar med att organisera och leda det specialpedagogiska stödet?
5. Pågår det något utvecklingsarbete inom det specialpedagogiska fältet?
6. Vilket samarbete har du med skolans rektor?
7. Beskriv samarbetet med rektor.
8. Beskriv samarbetet med lärarna.

Frågor kring specialpedagogiskt stöd

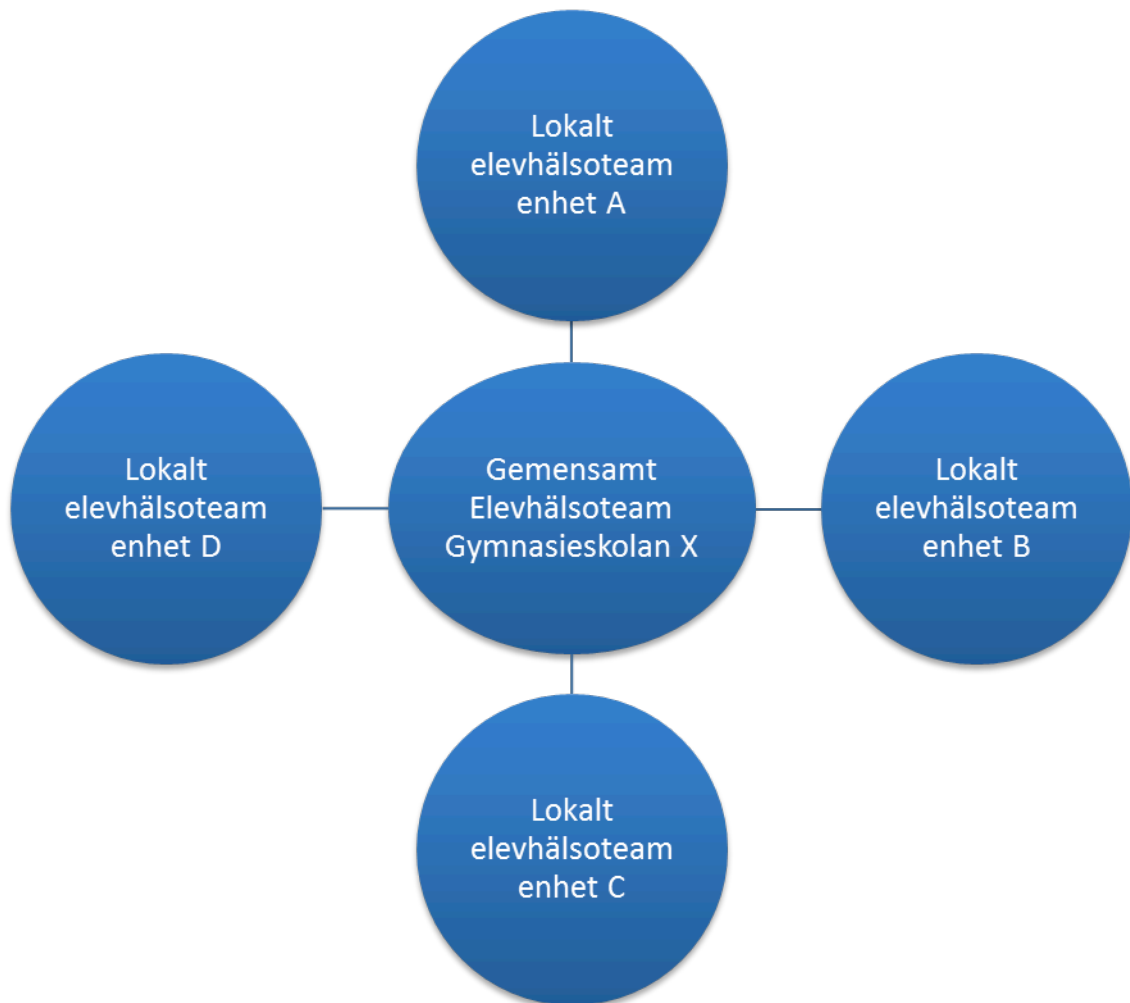
9. Hur tar ni reda på vilka elever som är i behov av stöd eller utökat stöd?
10. Hur arbetar ni med stöd och särskilt stöd?

Bilaga 3. Organisationsschema, Gymnasieskolan X

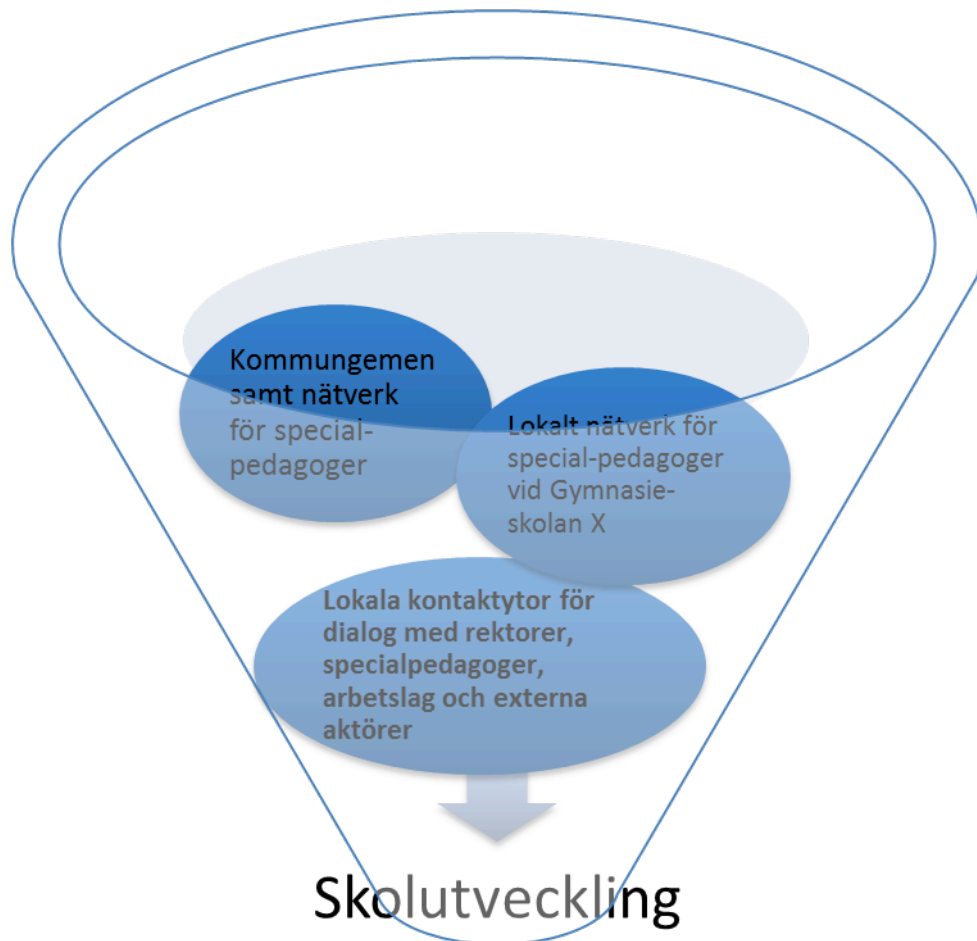
Figur 1. Organisationsschema, Gymnasieskolan X.

Bilaga 4. Gymnasieskolan X:s samlade elevhälsoteam

Figur 2. Gymnasieskolan X:s samlade elevhälsoteam.

Bilaga 5. Kontaktytor för dialog och kunskapsutveckling

Figur 3. Gymnasieskolan X:s kontaktytor för dialog och kunskapsutveckling.